İHYA
İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

Nesâî'nin Bidʿatla İtham Edilen Râvilerden Rivâyetleri: *el-Müctebâ* Özelinde

Muhammed MANSUR| orcid.org/0009-0008-4228-0959 | ahmedmnsr1453@gmail.com
Doktora Öğrencisi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, Türkiye
https://ror.org/054xkpr46

Öz

Hadis rivâyetinde râvilerin güvenilirliğinin tespitinde adâlet ve zabt temel ölçütler arasında yer almakta, râvinin bidʿatle itham edilmesi de bu değerlendirme sürecini etkileyen unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Klasik hadis usûlü literatüründe bidʿat ehli râvilerden rivâyet meselesi, bidʿatin mahiyeti, râvinin zabt durumu ve rivâyetin muhtevası gibi ölçütler çerçevesinde hem teorik hem de pratik düzeyde tartışılmıştır. Bu bağlamda hadis musanniflerinin haklarında bidʿat isnadı bulunan râviler karşısındaki tutumlarının incelenmesi hadis rivâyetindeki metodolojik tercihlerin anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Bu makale Nesâî'nin (ö. 303/915) *el-Müctebâ* adlı eserinde haklarında bidʿat ithamı bulunan râvilerin yer aldığı rivâyetleri tespit etmeyi ve bu rivâyetlerin mezhebî veya itikadî bir yönlendirme içerip içermediğini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle klasik cerh-taʿdîl literatüründe haklarında bidʿat ithamı bulunan râviler belirlenmiş, ardından bu râvilerin *el-Müctebâ*'daki rivâyetleri isnad ve muhteva bakımından değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda Nesâî'nin doğrudan hocaları arasında bidʿat isnadı taşıyan bir râvi tespit edilememiş, buna karşılık klasik ricâl kaynaklarında haklarında bidʿatla itham edilen bazı râvilerin *el-Müctebâ*'nın isnad zincirlerinde yer aldığı görülmüştür. Ayrıca bu rivâyetlerin belirli bir mezhebin görüşünü destekleme amacı taşımadığı ve söz konusu bidʿat isnatlarının rivâyet metinlerine doğrudan yansımadığı anlaşılmıştır. Elde edilen bulgular, Nesâî'nin bidʿatla itham edilen râvileri mutlak biçimde dışlamadığını bu râvilerin yer aldığı rivâyetlerin muhtevalarını da gözeten seçici bir yaklaşımla eserine aldığını ortaya koymaktadır. Çalışma râvilerin gerçekten bidʿat ehli olup olmadıkları hakkında yeniden hüküm vermeyi değil klasik ricâl kaynaklarında yer alan bidʿatçı olmakla itham edilmelerinden hareketle Nesâî'nin bu râvilerle ilişkili rivâyet malzemesine yaklaşımını tespit etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Nesâî, *el-Müctebâ*, Bidʿat Ehli Râviler, Cerh ve Taʿdîl.

Atıf Bilgisi

Mansur, Muhammed. "Nesâî'nin Bidʿatla İtham Edilen Râvilerden Rivâyetleri: *el-Müctebâ* Özelinde". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 12/2 (Temmuz 2026), 945-974. DOI: 10.69576/ihya.1878014

İHYA
İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

al-Nasāʾī's Narrations from Narrators Accused of Bidʿa: The Case of *al-Mujtabā*

Muhammed MANSUR| orcid.org/0009-0008-4228-0959 | ahmedmnsr1453@gmail.com
PhD Student, İzmir Katip Çelebi University, Institute of Social Sciences, İzmir, Türkiye
https://ror.org/054xkpr46

Abstract

In the determination of the reliability of transmitters in hadīth transmission, ʿadāla and ḍabṭ are among the fundamental criteria; the accusation of a transmitter with bidʿa is also accepted as one of the factors affecting this evaluation process. In the classical literature of hadīth methodology, the issue of transmitting from transmitters belonging to the people of bidʿa has been discussed both theoretically and practically within the framework of such criteria as the nature of bidʿa, the transmitter's state of ḍabṭ, and the content of the narration. In this context, examining the attitudes of hadīth compilers toward transmitters against whom an attribution of bidʿa exists is important for understanding methodological preferences in hadīth transmission. This article aims to identify the narrations in al-Nasāʾī's (d. 303/915) work *al-Mujtabā* in which transmitters accused of bidʿa appear, and to examine whether these narrations contain any sectarian or theological orientation. In the study, transmitters who were accused of bidʿa in the classical literature of al-jarh wa-l-taʿdīl were first identified, and then the narrations of these transmitters in *al-Mujtabā* were evaluated in terms of isnād and content. As a result of the research, no transmitter carrying an attribution of bidʿa was identified among al-Nasāʾī's direct teachers; however, it was observed that some transmitters who were accused of bidʿa in classical rijāl sources appear in the isnād chains of *al-Mujtabā*. It was also understood that these narrations do not aim to support the view of a particular sect and that the aforementioned attributions of bidʿa are not directly reflected in the texts of the narrations. The study reveals that al-Nasāʾī did not absolutely exclude transmitters accused of bidʿa, but included the narrations in which these transmitters appear in his work through a selective approach that also took their contents into consideration. The study does not aim to issue a new judgment as to whether the transmitters were truly people of bidʿa, but rather seeks, on the basis of the accusations of being innovators found in classical rijāl sources, to determine al-Nasāʾī's approach to the narrative material related to these transmitters.

Keywords: Hadīth, al-Nasāʾī, *al-Mujtabā*, Narrators Accused of Bidʿah, Jarh and Taʿdīl.

Citation

Mansur, Muhammed. "al-Nasāʾī's Narrations from Narrators Accused of Bidʿa: The Case of *al-Mujtabā*". *İhya International Journal of Islamic Studies* 12/2 (July 2026), 945-974. DOI: 10.69576/ihya.1878014

Makale Bilgileri | Article Information		
Makale Türü	Araştırma Makalesi	Research Article
Geliş Tarihi | Date of Submission	30 Ocak 2026	30 January 2026
Kabul Tarihi | Date of Acceptance	15 Haziran 2026	15 June 2026
Yayınlanma Tarihi | Date of Publication	16 Temmuz 2026	16 July 2026
Değerlendirme | Peer-Review	Çift kör hakemlik – İki dış hakem	Double anonymized - Two external
Etik Beyan | Ethical Statement	Bu çalışmanın tasarlanması, yürütülmesi ve kaleme alınması dâhil olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel araştırma ve yayın etiğine titizlikle riayet edildiği; doğrudan veya dolaylı olarak yararlanılan bütün kaynakların eksiksiz, doğru ve usulüne uygun biçimde kaynakçada gösterildiği beyan olunur.	It is hereby declared that, throughout all stages of the design, conduct, and writing of this study, due care was taken to comply with the principles of scientific research and publication ethics, and that all sources directly or indirectly used have been fully, accurately, and appropriately cited in the references.
Etik Bildirim | Ethical Issues Notification Address	ihyajournal@gmail.com	ihyajournal@gmail.com
Plagiarism Checks	Turnitin Benzerlik Taraması	Turnitin Similarity Check
Çıkar Çatışması | Conflicts of Interest	Yazar(lar), çalışmanın hazırlanması ve yayımlanması sürecinde herhangi bir çıkar çatışmasının mevcut olmadığını beyan eder	The author(s) declare that there is no conflict of interest with respect to the preparation and publication of this study.
Finansman |Funding	Yazar(lar), bu çalışma için herhangi bir dış finansman alınmadığını beyan etmektedir.	The author(s) declare that no external funding was received for this research.
Telif Hakkı & Lisans | Copyright & License	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. Yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur. Bu dergide yer alan yazılarda ifade edilen görüş ve değerlendirmeler, yazarlarının kişisel fikirlerini yansıtır; derginin kurumsal görüşü olarak kabul edilemez. Makale içeriklerinin bilimsel ve hukuki sorumluluğu tümüyle yazarlara aittir; dergi editörleri ve yayın kurulu bu konuda herhangi bir sorumluluk üstlenmez.	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**. The views and opinions expressed in the articles published in this journal are solely those of the authors and do not reflect the official position of the journal. The authors bear full scientific and legal responsibility for the content of their articles; the editors and the editorial board assume no responsibility in this regard.

Extended Abstract

The reliability of hadith transmission in classical Islamic scholarship rests primarily on the moral integrity and precise retention (ʿadāla and ḍabṭ) of the narrators. Among the factors that influenced the assessment of a narrator's credibility in the formative period of hadith criticism was the question of whether the narrator was associated with any form of religious innovation (bidʿa). The presence of various theological and political movements-such as the Shīʿa, Khārijiyya, Qadariyya, Murjiʾa and others-created a complex landscape within which hadith scholars had to determine the conditions under which the narrations of individuals affiliated with such groups could be accepted. The early hadith critics adopted neither a uniform nor a simplistic approach to this matter; rather, they implemented a range of nuanced criteria that differentiated between propagandists (duʿāt) and non-propagandists, between those whose innovation was mild and those who were extreme, and between narrators whose reliability was otherwise firmly established and those whose precision or integrity had been questioned. Within this broader analytical context, the methodology of al-Nasāʾī (d. 303/915)-one of the foremost compilers of the *Kutub al-Sitta*-merits particular attention, especially in relation to his treatment of narrators accused of bidʿa in his work al-*Mujtabā (al-Sunan al-Sughrā).*

Despite the existence of studies that evaluate al-Nasāʾī's general criteria for narrator assessment, no comprehensive and data-driven research has been conducted on his approach toward narrators labeled as adherents of religious innovation. This constitutes a significant gap in the literature, particularly given the recurring claims that al-Nasāʾī inclines toward Shīʿism on account of his inclusion of certain Shīʿī narrators. Such claims require rigorous re-examination through a systematic analysis of his actual transmission choices. The present study aims to fill this void by identifying all narrators in *al-Mujtabā* who are described in the classical biographical literature as bearing accusations of bidʿa, determining the extent of their presence in the work, and evaluating the content of their transmitted narrations. Through this analysis, the study seeks to illuminate al-Nasāʾī's methodological principles and assess whether his practice aligns with or diverges from the broader tendencies of early hadith critics regarding narrators affiliated with heterodox groups.

Methodologically, this research is grounded in a comprehensive survey of major biographical sources, foremost among them al-Dhahabī's *Mīzān al-Iʿtidāl*, supplemented by the works of Ibn Hajar, Ibn Abī Hātim, al-ʿUqaylī, and others. Narrators identified as bearing allegations of bidʿa-whether due to Shīʿī, Murjiʾī, Qadarī, or Khārijī affiliations-were catalogued and examined in relation to their entries in *al-Mujtabā.* Subsequently, all narrations attributed to these individuals within the text were analyzed both quantitatively and qualitatively. Quantitative analysis focused on the total number of narrations attributed to each narrator and the overall proportion of such narrations within the entire corpus of *al-Mujtabā.* Qualitative analysis examined whether these narrations contained any form of sectarian propaganda, theological argumentation, or doctrinal bias, and how these findings correlate with the narrator's status in the classical biographical tradition. This two-tiered methodological approach allows for a precise assessment of al-Nasāʾī's actual practice, beyond doctrinal assumptions or unsubstantiated claims.

The findings of the study reveal that al-Nasāʾī included a total of thirty-six narrators: twelve Shīʿī, nine Murjiʾī, ten Qadarī, and five Khārijī. These narrators collectively transmitted 143 hadiths in al-Mujtabā, representing approximately 2.48% of the work's total 5758 narrations. While the numerical dominance of Shīʿī-affiliated narrators (58 narrations) may appear at first glance to support claims of al-Nasāʾī's leniency toward them, closer textual examination demonstrates that none of these narrations exhibit sectarian argumentation or polemical content. Rather, they consist entirely of reports pertaining to legal rulings (ahkām), social transactions (muʿāmalāt), and general topics of ethical or practical significance.

In terms of narrator evaluation, the analysis shows that the majority of these individuals are described in the biographical literature as *thiqah*, *ṣadūq*, or otherwise reliable. Remarkably, al-Nasāʾī himself employs explicit terms of commendation-such as *thiqah* and *lā baʾsa bihi*-for fourteen of these narrators. This reinforces the conclusion that he did not treat accusations of bidʿa as an automatic cause for narrator rejection. Instead, he prioritized the narrator's accuracy, moral integrity, and trustworthiness in transmission. Only one narrator, the Qadarī Muhammad b. Rāshid al-Makhhūlī, is explicitly described by al-Nasāʾī as weak *laysa bi'l-qawī*, and this assessment aligns with the judgments of several other hadith critics. Additionally, three narrators-ʿAbd Allāh b. Abī Labīd, Saʿsaʿa b. Sūhān, and ʿImrān b. Hittān-are found exclusively in al-Nasāʾī's transmission within the *Kutub al-Sitta* corpus, yet biographical sources affirm their reliability. This suggests that al-Nasāʾī's acceptance of their narrations is consistent with the broader scholarly consensus of his time.

The findings further demonstrate that al-Nasāʾī's methodology rests upon three fundamental principles: (1) prioritizing a narrator's trustworthiness and precision over their sectarian affiliation; (2) excluding any narration that contains explicit doctrinal propaganda or polemical content; and (3) accepting narrators accused of bidʿa only when they are affirmed as reliable by earlier authorities and when their narrations conform to his rigorous standards of authenticity. This triadic framework indicates a careful balance between doctrinal caution and objective commitment to reliable transmission. Far from exhibiting sectarian bias, al-Nasāʾī's practice reflects a methodological consistency deeply rooted in the broader hadith critical tradition.

By providing the first systematic, data-driven analysis of narrators accused of religious innovation in *al-Mujtabā,* this study contributes to a more nuanced understanding of al-Nasāʾī's hadith methodology and offers a reassessment of longstanding claims regarding his alleged sectarian tendencies. Moreover, it sheds light on how early hadith scholars negotiated the complex intersection of doctrinal allegiance and transmission integrity, thereby enriching contemporary scholarship on the dynamics of early Sunni hadith criticism. Through its comprehensive examination of both quantitative and qualitative dimensions, the study offers a significant contribution to the literature on hadith methodology, narrator criticism, and the broader history of Islamic intellectual traditions.

Giriş

Hadis sıhhatini belirlemede temel esas, isnadda yer alan râvilerin adâlet ve zabt bakımından güvenilir olmalarıdır. Bu sebeple râvilerin kişisel, ahlâkî ve ilmî yeterlilikleri erken dönemden itibaren hadis tenkidinin merkezinde yer almış, özellikle adâleti etkileyen hususlar cerh-taʿdîl literatüründe ayrı bir başlık hâline gelmiştir. Bu bağlamda râvinin bidʿatla ithâm edilmesi, güvenilirliğini etkileyen önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmiştir.

İslâm tarihinde Hâriciyye, Şîa, Muʿtezile, Cehmiyye ve Mürcie gibi siyasî-itikadî fırkaların ortaya çıkması rivâyet faaliyetine katılan râvilerin mensubiyetlerini de çeşitlendirmiştir. Bu durum bidʿat isnadı taşıyan râvilerden rivâyet edilip edilemeyeceği meselesini hem teorik hem de pratik düzeyde tartışmalı hâle getirmiştir. Hadis musannifleri, mezhebî aidiyet ile mezhep propagandasını birbirinden ayırmak zorunda kalmış, propaganda niteliği taşımayan rivâyetlerin kabul edilip edilmeyeceği konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bidʿat isnadı bulunan râvilerin rivâyetleri hadis usûlü içinde çözümü zor bir problem alanı oluşturmuştur.[1]

Hadis imamlarının bidʿat isnadı taşıyan râviler karşısındaki tutumlarını ele alan modern araştırmalar, meselenin farklı boyutlarını ortaya koymuştur. Süleyman Doğanay,[2] Mustafa Taş[3] ve Serdar Murat Gürses'in[4] çalışmaları sırasıyla Buhârî, Müslim ve Tirmizî özelinde bidʿatçılıkla tenkid edilen râvilerin rivâyet durumlarını incelemiş, mezhebî aidiyet ile rivâyet kabulü arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. İdris Asker Hasen Îsâvî[5] ise Hâricîlikle itham edilen râviler üzerinden mezhebî ithamın hadis kabulüne etkisini eleştirel bir perspektifle değerlendirmiştir. Bu araştırmalar, musanniflerin bidʿat isnadı bulunan râviler karşısındaki genel yaklaşımlarını ortaya koymakla birlikte her bir imamı müstakil olarak ele almakta ve Nesâî'nin *el-Müctebâ*'daki uygulamasını sistematik biçimde incelememektedir.

Nesâî özelinde yapılan çalışmalar ise onun cerh-taʿdîl anlayışı, rivâyet tenkidi ve kaynak kullanımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Betül Öz[6] ve Veli Tatar,[7] Nesâî'nin metodolojisini ve

---

[1] Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Hedyü's-sârî: Mukaddimetü Fethi'l-Bârî,* nşr. Muhibbüddin el-Hatîb (Kahire: Mektebetu's-Selefiyye, 1380/1960), 385; Süleyman Doğanay, "Bid'atçılıkla Tenkid Edilen Buhârî Râvileri", *Bilimname* 38/1 (2015), 30.

[2] Doğanay, "Bid'atçılıkla Tenkid Edilen Buhârî Râvileri", 27-54.

[3] Mustafa Taş, "Müslim'in Ehl-i Bidʿat Râvilerden Rivâyet İle İlgili Durumu", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 18/2 (2018).

[4] Serdar Murat Gürses, "Tirmizî'nin Bid'atçı Râvilerden Rivâyetleri", *Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi* 4/43 (Temmuz 2021).

[5] İdris Asker Hasen Îsâvî, "Hâricîlikle İtham Edilen Râviler ve Sahîh-i Buhârî'deki Rivâyetlerine Eleştirel Bir Yaklaşım", çev. Metin Tekin, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 16/1 (Haziran 2018).

[6] Betül Öz, Nesâî'nin *Cerh-Ta'dîl Anlayışının Eserlerine Yansıması* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025); Mustafa Dönmez, İmam Nesâî ve Cerh-Ta'dîl Metodu (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998).

[7] Veli Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin es-Sünen'i Örneği)*

tasnif dönemi bağlamını ayrıntılı biçimde ele alırken Muhammed Sadık Özbek,[8] Nesâî'nin rivâyetlere yönelik tenkitlerini ve bu tenkitlerin şerh literatüründeki yansımalarını incelemiştir. Selvi Raif Murad[9] ve Zulkıflı'nın[10] çalışmaları ise *Sünen* literatürü bağlamında Nesâî'nin râvî tercihlerini ve değerlendirme ölçütlerini farklı açılardan ele almaktadır. Ayrıca James Robson (ö. 1401/1981),[11] *Sünen*'in nüsha rivâyet geleneğini inceleyerek eserin metin tarihi boyutuna ışık tutmuş, Veli Aba[12] ise Nesâî'nin mezhebî aidiyeti bağlamındaki tartışmaları değerlendirmiştir. Bununla birlikte *el-Müctebâ*'da bidʿat ithamı bulunan râvileri bütüncül ve karşılaştırmalı bir çerçevede ele alan müstakil bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu durum konunun Nesâî'nin râvi tercihleri bağlamında yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, Nesâî'nin *el-Müctebâ* adlı eserinde klasik ricâl kaynaklarında haklarında bidʿat ithamı bulunan râvilerin yer aldığı rivâyetleri tespit etmeyi ve bu rivâyetleri isnad, râvi değerlendirmeleri ve metin muhtevası açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın kapsamını eserin isnad zincirlerinde yer alan ve klasik cerh-taʿdîl kaynaklarında Şiîlik, ircâ, kader veya Hâricîlik gibi bidʿatle ilişkili nitelemelerle anılan râviler oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışma, râvilerin gerçekten bidʿat ehli olup olmadıkları hakkında yeni bir cerh-taʿdîl hükmü vermeyi değil, klasik kaynaklarda yer alan bidʿat isnatlarından hareketle Nesâî'nin bu râvilerin bulunduğu rivâyet malzemesine yaklaşımını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Araştırmada öncelikle *el-Müctebâ*'nın isnad zincirleri taranmakta, ardından bu zincirlerde yer alan râviler klasik ricâl literatüründe haklarında bidʿat ithamı bulunup bulunmaması açısından incelenmektedir. İlk tespitte Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Mîzânü'l-iʿtidâl*'i yol gösterici kaynak olarak kullanılmakta; elde edilen veriler İbn Saʿd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-kübrâ*'sı, Yahyâ b. Maʿîn'in (ö. 233/848) *Târîhu Yahyâ b. Maʿîn*'i, İclî'nin (ö. 261/875) *Maʿrifetü's-sikât*'ı, Ukaylî'nin (ö. 322/934) *ed-Duʿafâʾü'l-kebîr*'i, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *el-Mecrûhîn*'i ve *es-Sikât* adlı eserleri gibi erken dönem ricâl kaynaklarıyla karşılaştırılmaktadır. Böylece râvilerin çalışmaya dâhil edilmesi, tek bir kaynaktaki genel bir nitelemeye değil, klasik ricâl kaynaklarındaki bidʿatla ilişkili değerlendirmelerin karşılaştırmalı biçimde incelenmesine dayandırılmaktadır.

(Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Doktora Tezi, 2022).

[8] Muhammed Sadık Özbek, "Nesâî'nin es-Sünen'deki Rivâyetlere Eleştirileri ve Yakın Dönem Şârihlerinden İtyûbî'nin Bu Eleştirilere İtirazları", *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 16 (Aralık 2025), 104-154.

[9] Selvi Raif Murad, *Sünen'i Çerçevesinde Nesâî'nin Kaynakları* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

[10] Zulkıflı Zulkıflı, *Nesâî'nin Tenkît Ettiği Sahîhayn Râvîleri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025).

[11] James Robson, "Sünen-i Nesâî (Nüshalarının) Rivâyeti", çev. Musa Erkaya, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1 (2014), 189-215.

[12] Veli Aba, "Nesâî'nin (ö. 303/915) Şiîlikle İthamı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2018), 167-191.

Tespit edilen râvilerin *el-Müctebâ*'daki rivâyetleri, sayısal dağılım, isnaddaki konum, ricâl kaynaklarındaki güvenilirlik değerlendirmeleri ve rivâyet metinlerinin mezhebî-itikadî bir yönlendirme içerip içermemesi bakımından değerlendirilmektedir. Rivâyetlerin muhteva açısından incelenmesinde, metnin râvinin nispet edildiği mezhebî eğilimi destekleyen açık bir unsur taşıyıp taşımadığı esas alınmaktadır. Bu bağlamda Şiîlikle itham edilen râvilerin rivâyetlerinde imâmet, sahâbe tenkidi veya ehl-i beyt merkezli mezhebî üstünlük iddiaları, Kaderîlikle itham edilen râvilerin rivâyetlerinde kader anlayışını destekleyen ifadeler, Mürciîlikle itham edilen râvilerin rivâyetlerinde iman-amel ilişkisine dair ircâ görüşünü destekleyen unsurlar, Hâricîlikle itham edilen râvilerin rivâyetlerinde ise tekfir, hurûc veya büyük günah işleyenin hükmü gibi mezhebî tartışmalara doğrudan temas eden içerikler aranmaktadır. Bu tür bir yönlendirme içermeyen rivâyetler ise muamelât, ahkâm, ibadet, âdâb veya genel dinî içerikli rivâyetler olarak değerlendirilmektedir.

1. Bidʿat Ehli Râvilerden Hadis Rivâyeti

Hadis usulünde bidʿat kavramı özellikle râvilerin adâlet ve güvenilirliklerinin değerlendirilmesinde önemli bir ölçüttür. Muhaddisler bidʿatin mahiyetine göre râviyi ya küfür ya da fısk derecesine düşüren bir unsur olarak görmüşlerdir. Küfrü gerektiren bidʿat sahibi kimselerin aşırı Râfizî[13] fırkalarında olduğu gibi rivâyetleri kabul edilmezken, Hâricîler ve mutedil Râfizîler gibi bidʿatleri dinden çıkarmayan gruplar bu kapsamın dışında tutulmuştur. Bidʿati iman dairesi içinde kalan râvilerin rivâyetleri konusunda ise âlimler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazıları bu rivâyetlerin tamamen kabul edilmesi bazıları ise fıska sebep olduğu gerekçesiyle tümüyle reddedilmesi gerektiğini savunmuştur. Çoğunluk tarafından benimsenen üçüncü görüşe göre ise dâî olan râvilerin rivâyetleri reddedilir. Bidʿatini gizli tutan ve bu konuda dâî olmayanların rivâyetleri kabul edilir. Ebü'l-Feth el-Kuşeyrî bu yaklaşımı daha da detaylandırarak aynı hadisi güvenilir bir râvinin de rivâyet ettiği durumlarda bidʿat ehlinin rivâyetinin alınmaması gerektiğini fakat hadis sadece ondan geliyorsa ve rivâyet ettiği metin bidʿatini destekleyici bir içerik taşımıyorsa kabul edilebileceğini belirtmiştir.[14]

Hadis literatüründe bidʿatçılıkla itham edilen râvilerin rivâyetleri değerlendirilirken "dâî-gayri dâî" ayırımı temel belirleyici olmuştur. Erken dönem muhaddisleri bidʿatine davet eden ve propagandacı bir tutum sergileyen râvilerin rivâyetlerini reddederken dâî olmayan, doğru sözlü ve zabtı sağlam olan kimselerin rivâyetlerini kabul etmişlerdir. Ebû

[13] Zeyd b. Ali'nin Emevîler'e karşı başlattığı isyan esnasında Hz. Ebû Bekir ve Ömer'i meşrû halife kabul ettiği gerekçesiyle kendisini terkeden ilk İmâmîler'i, ardından ilk üç halifenin hilâfetini reddettikleri için bütün Şiî grupları, daha sonra da Şiî unsurları taşıyan bazı bâtınî grupları ifade eder. detaylı bilgi için bkz. Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-Eş'arî el-Basrî, Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-musallîn, thk. Nâim zurzur (Mektebetu'l- Asriyye, 1426/2005), 1/25.

[14] Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Maʿrifetü envâʿi ʿilmi'l-ḥadîṣ, ʿUlûmü'l-ḥadîṣ, Aḳsa'l-emel ve'ş-şevḳ fî ʿulûmi ḥadîṣi'r-Resûl,* thk. Nûreddin ʿItr (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1406/1986), 115; İbn Hacer, *Hedyü's-sârî,* 384-385; Gürses, "Tirmizî'nin Bid'atçı Râvilerden Rivâyetleri", 12.

Yûsuf (ö. 182/798), Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) konuya dair açıklamaları ile Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *el-Kifâye fîʿilmi'r-rivâye* de aktardığı değerlendirmeler bidʿat ehlinin toptan reddedilmediğini, aksine davet, doğruluk ve zabt gibi niteliklere göre sınıflandırıldığını göstermektedir. Bu yaklaşım dâî râvilerin bidʿatlerini destekleyen rivâyetler uydurma ihtimaline dikkat çeken tarihî örneklerle de desteklenmiştir.

Bununla birlikte hadis malzemesinin önemli bir kısmının farklı mezhebî eğilimlere sahip râviler üzerinden nakledilmiş olması sebebiyle birçok muhaddis itikadî aidiyeti tek başına cerh sebebi olarak görmemiştir. Sufyân es-Sevrî (ö. 161/778), Yahyâ b. Saʿîd el-Kattân (ö. 198/813), Yahyâ b. Maʿîn (ö. 233/848) ve Ali b. el-Medînî (ö. 234/848-49) gibi isimler doğruluk ve zabtın belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Buna karşılık aşırılığa varan mezhebî tutumların ise rivâyetin tamamen terk edilmesine yol açabileceğini ifade etmişlerdir. Genel olarak hadis geleneği bidʿat ehli râvilerin rivâyetlerini mutlak bir redde değil bidʿatin mahiyeti, dâîlik durumu, doğruluk ve metnin bidʿate hizmet edip etmediği gibi çok boyutlu kriterlere dayanan dengeli bir yaklaşımla değerlendirmiştir.[15]

Sonuç olarak hadis usulü açısından bidʿat ehli râvilerin rivâyetleri, râvinin bidʿatinin küfür veya fısk derecesi, bu bidʿate davet edip etmediği, rivâyetinin bidʿatiyle ilişkisi, doğruluk ve zabt derecesi gibi çok boyutlu kriterler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, dâî olmayıp bidʿatiyle ilişkili konularda rivâyette bulunmayan, doğru sözlü ve zabt sahibi râvilerin hadisleri makbul kabul edilmiştir. Buna mukabil, bidʿatine aktif biçimde davet eden ve rivâyetini bu amaçla kullanan veya bidʿatini desteklemek amacıyla rivâyet uydurma riskini taşıyan râvilerin rivâyetleri reddedilmiştir. Böylelikle hadis tenkit geleneği bidʿat ehli râvileri ne mutlak reddetmiş ne de onların rivâyetlerini kayıtsız şartsız kabul etmiştir. Aksine, her râviyi ilmî kriterler ışığında adâlet ve zabt esasına göre tek tek değerlendiren dengeli ve fonksiyonel bir tutum ortaya koymuştur.[16]

2. Şiî Râviler

Terim olarak Şîa, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatının ardından Hz. Ali'yi (ö. 40/661) ve Ehl-i Beyt'i hilâfet için en liyakatli kimseler olarak gören topluluğu ifade eder. Bu anlayışa göre, Hz. Ali, ilahî bir nas ve tayinle hilâfete en layık kişi kabul edilmekte; ondan sonraki imamların da onun soyundan gelmesi gerektiğine inanılmaktadır. Dolayısıyla "Şîa" kavramı hem siyasi hem itikadî bağlılık temelinde şekillenmiş bir topluluğun adıdır.[17] Bununla birlikte ricâl kaynaklarında bir râvi hakkında kullanılan "Şiî", "müteşeyyiʿ" veya "fîhi teşeyyuʿ" gibi nitelemeler her zaman bugünkü anlamda müesses bir Şiî mezhep mensubiyetini göstermemektedir. Nitekim mütekaddimûn döneminde teşeyyuʿ kavramı çoğu zaman Hz. Ali'yi Hz. Osman'a tafdîl etmek, onun muhalifleriyle yaptığı savaşlarda haklı

[15] Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî ʿilmi'r-rivâye,* (Dekken: Dâiratu'l-Maârifi'l-Osmâniyye 1357/1937), 126-132.

[16] Taş, "Müslim'in Ehl-i Bidʿat Râvilerden Rivâyet İle İlgili Durumu", 611-612.

[17] Ethem Ruhi Fığlalı, Günümüz İslam Mezhepleri, (İzmir: İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları, 2008), 265.

olduğunu düşünmek ve Ehl-i Beyt lehine bir temayül taşımak gibi daha sınırlı bir eğilimi ifade ederken, müteahhirûn döneminde bu kavram daha belirgin bir mezhebî muhteva kazanmış ve Râfızîlik anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu sebeple ricâl literatüründe Şiîlik'le itham edilen râviler değerlendirilirken, erken dönem kullanımı ile müteahhir kaynaklardaki kullanım aynı anlam düzleminde ele alınmamıştır.[18]

Nesâî'nin de teşeyyuʿ ve Şiîlik'le itham edildiği görülmektedir. Bu ithamlar çoğunlukla Hz. Ali'nin faziletlerine dair rivâyetlere yer vermesi, hasâis gibi eserleri etrafında oluşan tartışmalar ve Muâviye'nin faziletine dair müstakil bir rivâyet nakletmemesi gibi hususlarla ilişkilendirilmiştir. Bununla beraber söz konusu ithamların, Nesâî'nin müesses ve aşırı bir Şiî çizgide yer aldığını kesin biçimde ortaya koyduğu söylenemez. Bu sebeple Nesâî'ye yöneltilen Şiîlik ithamı, onun mezhebî aidiyetini kesinleştiren bir veri olarak değil, dönemin siyasî ve itikadî gerilimleri içinde ortaya çıkmış tartışmalı bir niteleme olarak değerlendirilmelidir.[19]

Bu başlık altında, ricâl kaynaklarında Şiî olarak nitelenen ve *el-Müctebâ*'nın isnad zincirinde yer alan râviler ele alınacaktır. Söz konusu isimler, yalnızca mezhebî aidiyetleri bakımından değil, aynı zamanda hadis rivâyetindeki güvenilirlik dereceleri, cerh-taʿdîl âlimlerinin değerlendirmeleri ve Nesâî'nin bu râvilerin bulunduğu rivâyetlere yaklaşımı açısından da incelenecektir. Böylece bu râvilerin, Nesâî'nin hadis kabul ölçütleri bağlamındaki konumları daha bütüncül bir biçimde ortaya konulacaktır.

2.1. Ebû Ali Ahmed b. Mufaddal el-Kureşî el-Kûfî (ö. 215/830?)

Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Habîb b. Ebî Sâbit ve Âsım b. Damra gibi râvilerden hadis nakletmiştir. Kendisinden de Ebû Zürʿa er-Râzî (ö. 264/878) ve Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) gibi önemli alimler nakilde bulunmaktadır. Ezdî (ö. 334/945-46), "münkerü'l-hadîs" olarak değerlendiriken Ebû Hâtim, "Şiî" ve "sadûk"[20] olarak tanımlamaktadır. Bu râviden Ebû Dâvûd[21] (ö. 275/889) ve Nesâî[22] (ö. 303/915) hadis rivâyet etmişlerdir. Nesâî, ondan tek bir rivâyeti eserine almıştır. Bu rivâyet Şiîliği yansıtan veya mezhebî bir unsur taşımayan bir hadistir.[23]

---

[18] Şîa ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ebû Muhammed el-Hasen b. Mûsâ b. el-Hasen b. Muhammed el-Bağdâdî en-Nevbahtî, *Fıraku'ş-Şîa*, (Beyrut, 1433/2012), 51; Muhammed Enes Topgül, "Bir Cerh Sebebi Olarak Teşeyyu' (Şiîlik Eğilimi) Kavramına Tarihsel Bir Bakış", *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 42/1 (2012), 59; Gürses, "Tirmizî'nin Bidʿatçı Râvilerden Rivâyetleri", 13.

[19] Aba, "Nesâî'nin (ö. 303/915) Şiîlikle İthamı", 172-173, 185-187.

[20] Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl,* Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmâniyye (Beyrut: 1271/1854),2/77.

[21] Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eşʿas b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen'ü Ebû Dâvûd,* thk. Şuayb el Arnavût, vd. (Risâletu'l-ʿÂlemiyye, 1430/2009), "Cihâd", 125 (No.2683); "Hudûd",1 (No. 4359).

[22] Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen,* thk. Muhammed Enes Mustafa Han vd. (Risâletu'l-ʿÂlemiyye,1439/2018), "Muhârebe", 14 (No. 4067).

[23] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l- Ma'rife, 1382/1963), 1/157.

2.2. Âiz b. Habîb el-Kûfî (ö. 190/805)

Humeyd ve Hişâm b. ʿUrve gibi râvilerden hadis rivâyet etmiştir. Ondan Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve İshâk b. Râhûye rivâyette bulunmuştur. Yahyâ b. Maʿîn[24] onu "sika" olarak nitelendirirken Cûzcânî[25] (ö. 259/873), ise onun için "sapık ve yoldan çıkmış" ifadesini kullanmıştır. Buna karşılık İbn Adî[26] (ö. 365/976), Âiz'in bazı rivâyetlerinde gariplikler bulunduğunu, ancak genel itibariyle hadislerinin sağlam bir çizgide olduğunu söylemiştir. Zehebî (ö. 748/1348) ise onu "Şiî" olarak nitelendirmiştir.[27] "Âiz'in rivâyetleri İbn Mâce'nin[28] (ö. 273/887) *Sünen*'inde yer almaktadır. Nesâî[29] (ö. 303/915) ise ondan yalnızca bir rivâyet aktarmıştır. Nesâî'nin bu râviden aldığı rivâyet, Şiîliği çağrıştıran veya mezhebî bir içerik taşımayan, genel mahiyette bir hadistir.

2.3. Ubeydullah b. Mûsâ el-Absî el-Kûfî (ö. 213/829)

"Sika" ve Şiî biri olarak tanımlamaktadır. İbn Maîn (ö. 233/848), "sika"[30] Ebû Hâtim, "sebt"[31] olarak tanımlamıştır. İclî[32] (ö. 261/875), "Kur'ân ilmine derin vukûfiyetini ve vakurlu başını kaldırıp sağa sola bakan veya boş şekilde gülerek oyalanan biri değil" ifadesini kaydetmiştir. Ebû Dâvûd, "Şiî" Ahmed b. Hanbel, "zayıf"[33] olarak değerlendirmektedir. *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin tamamı eserlerinde onun rivâyetine yer vermiştir.[34] Nesâî[35] ise ondan on bir rivâyet nakletmiştir. Nesâî'nin bu râviden aktardığı rivâyetler mezhebî bir içerik taşımamaktadır.

---

[24] Ebû Zekeriyyâ b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî, *et-Târîhu an Ebî Zekeriyyâ Yahyâ b. Maîn,* thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1399/1979), 3/501.

[25] Ebû İshâk İbrâhîm b. Yaʿkūb b. İshâk es-Saʿdî el-Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl,* thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Büstî (Pakistan: Hadîs Akademi), 92.

[26] Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî duʿafâ'i'r-ricâl,* thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. (Lübnan: Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 7/62-63.

[27] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 2/363.

[28] Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî, *Sünen'ü İbn Mâce,* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Dâru'l-İhyâ, 1431/2010), "Mesâcid", 4 (No. 762); "İkametü's-Salât", 5 (No. 1181); "Duâ", 34 (No. 3866).

[29] Nesâî, "Mesâcid",35 (No. 728).

[30] İbn Maîn, *et-Târîh,* 3/342.

[31] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl,* 5/335.

[32] Ebü'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Sâlih el-İclî, *Maʿrifetü's-sikât min ricâli ehli'l-'ilm ve'l-Hadîs ve mine'd-duʿafâ' ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim*, thk. Abdü'l-Alîm Abdü'l-Azîm el-Bistâvî (Medîne: Mektebetu'd-Dâr, 1405/1985), 2/114.

[33] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 3/16.

[34] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cuʿfî el-Buhârî, *el-Câmiʿu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü ʿaleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, thk. Mustafa Dîb el-Begâ (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993), "Îmân", 1 (No. 8); Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Îsâ el-Elbânî, 1374/1955), "Hayız", 25 (No. 360); İbn Mâce, "Tahâret", 18 (No. 323); Ebû Dâvûd, "Tahâret", 48 (No. 115); Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975), "Savm", 6 (No. 742).

[35] Nesâî, "Sehv", 73 (No. 1326); "Vasiyye", 6 (No. 3645); "Müzâraâ", 1 (No. 3891); "Muhârebe", 1 (No. 3978); "Dem", 12 (No. 5051); "Udhiye", 26 (No. 4411); "Buyû'", 65 (No. 4620); "Kasame", 7 (No. 4732); 38 (No. 4813);

2.4. Ammâr ed-Duhenî (ö. 133/751)

Saîd b. Cübeyr ve başka râvilerden hadis almıştır. Ebû Hâtim "sika"[36] İbn Maîn ise "lâ be'se bih" olarak tanımlamaktadır.[37] Ukaylî (ö. 322/934)[38] ve Ali b. el-Medînî (ö. 234/848-49) Şiî olarak zikretmektedir.[39] Müslim'in[40] *Sahîh*'inde İbn Mâce[41] ve Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde rivâyetleri vardır.[42] Nesâî[43] ise eserinde ondan gelen beş rivâyete yer vermiştir. Nesâî'nin bu râviden aldığı rivâyetler, Şiî inanç veya mezhebî bir muhteva taşımayan, genel nitelikli hadislerdir.

2.5. Fıtr b. Halîfe el-Kûfî Ebû Bekir el-Hannât (ö. 155/772)

Ebü't-Tufeyl, Âmir, Ebû Vâil ve Mücâhid'den "semâ" yoluyla hadis almış, kendisinden de Ebû Usâme, Yahyâ b. Âdem ve başkaları rivâyette bulunmuştur. İbn Sa'd[44] ve Ahmed b. Hanbel[45] onun için "sika", Ebû Hâtim "sâlihü'l-hadîs"[46] Dârekutnî "lâ yuhteccu bih" ifadesini kullanır. "İbn Maîn,[47] Fıtr'ı "sika" ve "Şiî" olarak değerlendirmiştir. İclî ise onu "sika" ve "hüsnü'l-hadîs" olmakla birlikte Şiî kabul etmiştir." Nesâî bazen "lâ be'se bih", bazen de "sika", "hâfız" hükmünü vermiştir. Cüzcânî (ö. 259/873) ise "sika" olmadığını zikretmiştir.[48] Ebû Dâvûd[49] ve Tirmizî'nin[50] (ö. 279/892) *Sünen*'inde rivâyetleri mevcuttur. Nesâî[51] ise ondan dört rivâyet nakletmiştir. Nesâî'nin bu râviden aktardığı rivâyetler mezhebî bir içerik taşımamaktadır.

2.6. Muhammed b. Fudayl (ö. 195/811)

Muhammed b. Fudayl "sadûk" bir râvi olup Ebû Abdurrahman ed-Dabbî künyesiyle tanınmıştır. Babasından, Beyân b. Bişr'den ve Âsım el-Ahvel'den rivâyette bulunmuştur. Ondan Ahmed b. Hanbel, İbn Râhûye ve birçok kimse de hadis rivâyet etmiştir. İbn Maîn

"Fıtr", 43 (No. 5169); "Eşribe", 1 (No. 5540).

[36] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/390.

[37] İbn Maîn, *et-Târîh,* 3/352.

[38] Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ, *ed-Duʿafâ'ü'l-kebîr,* thk. Abdülmutî Emin Kaleci (Beyrut: Dâru'l-Mektebetu'l-İlmiyye, 1404/1984), 3/323; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 3/372.

[39] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 3/172.

[40] Müslim, "Hacc", 84 (No. 1358).

[41] İbn Mâce, "Diyet", 2 (No. 2621).

[42] Ebû Dâvûd, "Cihad", 74 (No. 2591).

[43] Nesâî, "Mesâcid", 7 (No. 696); "Hac", 106 (No. 2866); "Muhârebe", 2 (No. 3999); "Kasâme", 47 (No. 4866); "Fıtr", 111 (No. 5345).

[44] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* thk. Muhammed Ali Ömer (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1421/2001), 8/484.

[45] Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve maʿrifetü'r-ricâl,* thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbas (Riyad: Dâru'l Hâncî, 1422/2001), 1/443.

[46] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl,* 7/90.

[47] İbn Maîn, *et-Târîh,* 3/333.

[48] Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl*, 95; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*,3/364.

[49] Ebû Dâvûd, "Salat" 117 (No. 737).

[50] Tirmizî, "Edeb", 41 (No.2843).

[51] Nesâî, "İftitâh", 6 (No. 882); "Sıyâm", 84 (No. 2422); "Nahl", 1 (No. 3685); (No. 3686);

onu "sika", Ahmed b. Hanbel ise "hüsnu'l-hadîs", olmakla birlikte "Şiîdir" demiştir.[52] İbn Sa'd, "lâ yuhteccu bih" Nesâî ise onu "lâ be'se bih" olarak tanımlamaktadır.[53] *Kütüb-i Sitte* de rivâyetleri vardır.[54] Nesâî[55] ise ondan dokuz nakilde bulunmuştur. "Nesâî'nin bu râviden aktardığı rivâyetler mezhebî bir içerik taşımamaktadır.

2.7. Hâlid b. Mahled el-Katvânî el-Kûfî (ö. 213/829)

Sâbit b. Kays, Mâlik b. Enes, Süleymân b. Bilâl den hadis rivâyet etmiştir. Ondan Buhârî, İshâk b. Râhûye, Abbas ed-Dûrî nakilde bulunmuştur. Ebû Dâvûd, onun hakkında "sadûk" olup Şiîleştiğini zikretmiştir. Ahmed b. Hanbel "münker"[56] Yahyâ b. Maîn "lâ be'se bih", Ebû Hâtim, "lâ yühteccü bih"[57] İbn Sa'd ise "münkerü'l-hadîs" İbn Adî, "lâ be'se bih"[58] gibi ifadelere yer vermiştir. Buhârî[59] ve Müslim'in[60] *Sahîh*'inde rivâyetleri vardır. Nesâî[61] ise ondan üç rivâyet nakletmiştir. Bu râviden aktarılan rivâyetlerin hiçbirinde mezhep propagandası veya itikadî vurgu bulunmamaktadır.

2.8. Abdullah b. Îsâ b. Abdurrahman b. Ebî Leylâ (ö. 130/748)

Dedesi, Saîd b. Cübeyrdir. İkrime'den hadis rivâyet etmiştir. Ondan da amcası Muhammed b. Abdurrahmân, Şuʿbe, Süfyân es-Sevrî ve birçok kimse rivâyette bulunmuştur. İbn Maîn[62] Ahmed b. Hanbel[63] ve İclî[64] onun hakkında "sika", fakat "Şiî" demiştir. Ebû Hâtim, "sâlih", Ali b. el-Medînî "münker", Nesâî, "sika" ve "sebt" değerlendirmesini yapmıştır.[65] *Kütüb-i Sitte*'de rivâyetleri vardır.[66] Nesâî[67] ise ondan tek rivâyet nakletmiştir. Nesâî'nin bu râviden aldığı rivâyet, mezhebî bir özellik taşımayan, genel içerikli bir hadistir.

---

[52] Hâlid er-Rabbât vd. *el-Câmiʿ li-ʿUlûmi'l-İmâm Aḥmed – er-Ricâl*, (Dâru'l-Felâḥ li'l-Baḥsi'l-ʿİlmî ve Taḥḳîḳi't-Türâs, 1430/2009), 19/20.

[53] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 4/10.

[54] Buhârî, "Îmân", 27 (No. 38); Müslim, "Îmân", 60 (No. 217); Ebû Dâvûd, "Salât", 32 (No. 517); Tirmizî, "Kader", 30 (No.2149); İbn Mâce, "Et'ime", 16 (No. 3277).

[55] Nesâî, "İmâme", 18 (No. 799); "Sıyâm", 19 (No. 2151); 21 (No. 2154); 42 (No. 2213); 83 (No. 2419); "Vasiye", 1 (No. 3611); "Buyû",46 (No. 4569); 95 (No. 4675); "Kat'u's-Sârık", 9 (No. 4923).

[56] Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve maʿrifetü'r-ricâl,* 2/17.

[57] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl,* 3/354.

[58] İbn Adî, *el-Kâmil fî duʿafâ'i'r-ricâl,* 3/466; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 1/640.

[59] Buhârî, "İlim", 5 (No. 62).

[60] Müslim, "Tahâret", 7 (No. 235).

[61] Nesâî, "Hac", 27 (No. 2664); "Hac", 198 (No. 3006); "İstiâze", 1 (No. 5431).

[62] İbn Maîn, *et-Târîh,* 160.

[63] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Suʾālāt Ebî Dâvûd li'l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel fî Cerḥi'r-Ruvât ve Taʿdîlihim*, thk. Ziyâd Muḥammed Mansûr (Medînetu'l-Münevvere: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Ḥikem, 817/1414), 296.

[64] İclî, *Maʿrifetü's-sikât,* 2/50.

[65] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 2/470.

[66] Buhârî, "Savm", 67 (No. 1894); Müslim, "Salât", 48 (No. 273); Ebû Dâvûd, "Tahâret", 42 (No. 95); Tirmizî, "Cum'a", 4 (No. 496); İbn Mâce, "Tahâret", 79 (No. 533).

[67] Nesâî, "İftitâh", 25 (No. 912);

2.9. Ali b. Hâşim b. el-Berîd el-Kûfî (ö. 181/797)

Künyesi Ebü'l-Hasan'dır. Hişâm b. Urve (ö. 146/763) ve bazı râvilerden hadis nakletmiştir. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (ö. 235/849), Osman b. Ebî Şeybe (ö. 239/853) gibi birçok muhaddisin rivâyette bulunduğu kaydedilmektedir. İbn Sa'd[68] onu "salihü'l-hadîs" ve "sadûk" olarak nitelendirmektedir. İbn Maîn "sika" Ebû Dâvûd "sebt" ve "Şiî" değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân da onun "teşeyyuʿta aşırı" olduğunu ve meşhur râvilerden münker rivâyetler naklettiğini belirtmektedir.[69] Nesâî ise "lâ be'se bih" olarak tanımlamaktadır.[70] Müslim'in *Sahîh*'inde[71] ve *Sünen-i Erba'a* da rivâyetleri bulunmaktadır.[72] Nesâî[73] ise ondan dört rivâyet nakletmiştir. Nesâî'nin bu râviden naklettiği hadisler, amelî ve genel muhtevalı olup mezhebî bir yön taşımamaktadır.

2.10. Ebû Sehl Avf b. Ebû Cemîle el-Arabî el-Basrî (ö. 147/765)

Avf el-Aʿrâbî, Basralı tâbiîlerden olup Ebü'l-ʿÂliye ve Ebû Recâ el-ʿUtâridî gibi isimlerden hadis rivâyet etmiştir. Ondan ise Şuʿbe b. el-Haccâc (ö. 160/776), Rûh b. Ubâde, Hevze b. Halîfe, Nadr b. Şümeyl ve Osman b. el-Heysem gibi birçok muhaddis rivâyette bulunmuştur. Kaynaklarda kendisinden "sadûk" olarak söz edilmiştir. Bununla birlikte bazı âlimler onun teşeyyuʿ sahibi olduğunu belirtmiştir. İbnu'l-Medînî, "sika", "sebt"[74] Ahmed b. Hanbel, "sika", "sâlihu'l-hadis"[75] ifadelerine yer vermektedir. Nesâî ise onu "sika", "sebt" bir râvi olarak nitelendirmiştir.[76] Rivâyetleri Ebû Dâvûd,[77] Tirmizî[78] ve Nesâî'nin[79] *Sünen*'inde yer almakta olup, Nesâî ondan altı rivâyet nakletmiştir. Nesâî'nin bu râviden aldığı rivâyetler, mezhebî bir özellik taşımayan, genel nitelikli hadislerdir.

2.11. Muhammed b. Mûsâ el-Futrî el-Medenî (ö. 180/797)

Abdullah b. Abdullah b. Ebî Talha ve bazı diğer isimlerden hadis rivâyet etmiştir. Ondan da Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813-14), Kuteybe b. Saîd (ö. 240/855) ve birçok muhaddis rivâyette bulunmuştur. Ebû Hâtim, onun hakkında "sadûk", fakat "Şiîdir" demiştir. Tirmizî

---

[68] İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ, 8/514.

[69] Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Mecrûhîn mine'l-muhaddissîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn,* thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed (Haleb: Dâru'l-Vaî, 1396/1976), 2/110.

[70] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 3/160.

[71] Müslim, "Ridâ", 1 (No. 1444).

[72] İbn Mâce, "Salât", 179 (No. 1352); Ebû Dâvûd, "Edeb", 174 (No. 5260); Tirmizî, "Libâs", 31 (No. 1770).

[73] Nesâî, "Sıyâm", 43 (No. 2242); "Nikâh", 23 (No. 3246); "Nikâh", 49 (No. 3303); "Udhiye", 40 (No. 4444).

[74] Ali b. Medînî, Ebü'l-Hasen Alî b. Abdullâh b. Ca'fer b. Necîh es-Sa'dî, *Suʾâlâtü Muhammed b. ʿOsmân b. Ebî Şeybe li-ʿAlî b. el-Medînî,* thk. Muvaffak b. Abdullâh b. Abdülkâdir (Riyad: Mektebetu'l-Maârif, 1404/ 1983), 69.

[75] Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve maʿrifetü'r-ricâl,* 1/410.

[76] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 3/305.

[77] Ebû Dâvûd, "Nevm", 143 (No. 5195).

[78] Tirmizî, "Menâkıb", 46 (No. 3729).

[79] Nesâî, "Kasâme", 5 (No. 4723); "Tahâret", 46 (No. 57); "Mevâkît", 16 (No. 525); "Hac", 217 (No. 3057); 219 (No. 3059); "Îmân", 5 (No. 3769),

ise, "sika" bir râvidir, değerlendirmesinde bulunmuştur. Söz konusu râvinin Tirmizî'nin[80] *Sünen*'inde rivâyetleri yer almakta olup Nesâî[81] de ondan üç rivâyet nakletmiştir.[82] Nesâî'nin bu râviden aldığı rivâyetler, Şiîliği yansıtmayan genel nitelikli hadislerdir.

2.12. Nûh b. Kays el-Haddânî el-Basrî (ö. 184/800)

"Sâlih" bir râvi olarak tanınmıştır. Eyyûb, Amr b. Mâlik en-Nükrî ve başka birçok hocadan hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Ebü'l-Eşʿas, Nasr b. Ali ve pek çok kimse rivâyette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel,[83] İbn Maîn[84] ve İclî[85] onu "sika" olarak değerlendirmiştir. Ebû Dâvûd, onun Şiî eğilimli olduğunu belirterek, Yahyâ'nın da kendisini zayıf gördüğüne dair bir bilginin kendisine ulaştığını ifade etmiştir.[86] Nesâî ise onun hakkında "lâ be'se bih" ifadesini kullanmıştır.[87] Müslim'in *Sahîh*'inde,[88] Ebû Dâvûd[89] ve Tirmizî'nin[90] *Sünen*lerinde onun rivâyetleri bulunmaktadır. Nesâî[91] ise ondan tek bir rivâyet nakletmiştir. Nesâî'nin bu râviden aldığı rivâyetler, mezhebî bir arka plan yansıtmayan genel içerikli metinlerdir.

3. Mürciî Râviler

Başta Hz. Osman ve Hz. Ali hakkında ortaya çıkan ihtilaflar olmak üzere, büyük günah işleyen kimsenin hükmünü Allah'a havale edip bu konuda kesin bir yargıda bulunmamayı tercih eden gruba Mürcie adı verilmiştir. Eşʿarî'nin nakline göre erken dönem Mürcie, imanı yalnızca marifet olarak tanımlamış; dil ile ikrar, kalp ile tasdik, Allah'a sevgi ve amelleri imanın unsuru saymamıştır.[92] Bu anlayış, iman ve amel ilişkisinde ameli tamamen dışlayan en erken yaklaşımı temsil etmektedir.

Buna karşılık kelâm literatüründe Mürcie yeknesak bir yapı olarak görülmemiş, kendi içinde farklı kollara ayrılarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede imanı bilgi veya tasdike indirgemekle birlikte dini sorumluluğu reddetmeyen mutedil Mürcie'yi kelâmcılar makbul saymışlardır. Buna karşılık "iman varsa yapılan kötülüklerin zararı; küfür varsa iyiliklerin bir faydası olmaz" diyen aşırı Mürcie'yi bidʿat ehli kabul etmişlerdir.[93]

---

[80] Tirmizî, "Salât", 2 (No. 176).

[81] Nesâî, "Kıyâmu'l-Leyl", 1 (No. 1600); "Nikâh", 63 (No. 3340); "Zînet", 119 (No. 5371).

[82] Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl,* 4/50.

[83] Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve maʿrifetü'r-ricâl,* 2/378.

[84] İbn Maîn, *et-Târîh,* 105.

[85] İclî, *Maʿrifetü's-sikât,* 2/320.

[86] Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eşʿas b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Suʾālāt Ebî ʿUbeyd el-Âcurî Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fi'l-Cerḥ ve't-Taʿdîl*, thk. Muḥammed ʿAlî Ḳāsim el-ʿUmrî (Medînetü'l-Münevvere: Imâdetu'l-Baḥsi'l-ʿİlmî bi'l-Câmiʿati'l-İslâmiyye, 1403/1983), 334.

[87] Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl,* 4/279.

[88] Müslim, "Eşribe", 6 (No. 33)

[89] Ebû Dâvûd, "Harâc", 6 (No. 2935).

[90] Tirmizî, "Salât", 2 (No. 319).

[91] Nesâî, "Salât", 4 (No. 459).

[92] Eşʿarî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-musallîn,* 1/114.

[93] Kahraman, *Hadis İlminde İrcâ ve Mürciî Râviler, 138;* Gürses, "Tirmizî'nin Bidʿatçı Râvilerden Rivâyetleri" 29.

İlk üç asırdaki hadis ehlinin Mürcie'ye yaklaşımı da ircânın erken dönemde ciddi bir bidʿat olarak görüldüğünü, ancak rivâyet kabulü bakımından daha ayırıcı değerlendirmelerin de bulunduğunu göstermektedir. Nitekim İbrâhim en-Nehaî (ö. 96/714), Katâde b. Diâme (ö. 117/735), Yahyâ b. Ebû Kesîr (ö. 129/747) ve Evzâî'den (ö. 157/774) nakledilen değerlendirmeler, ircânın erken dönemde ciddi bir bidʿat olarak telakki edildiğini ortaya koymaktadır.[94] Buna karşılık üçüncü asır hadis imamlarından Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), rivâyet kabulü konusunda daha ayırıcı bir tavır benimsemiş; bidʿatine davet etmeyen Mürcîîlerden hadis alınabileceğini, ancak dâî olanlardan rivâyetin kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir.[95] Bu durum, hadis tenkit geleneğinde eleştirilen Mürcie anlayışının her durumda tek tip bir yapı olarak değerlendirilmediğini; bidʿatin mahiyeti ile râvinin bu düşünceyi yayma tutumunun da dikkate alındığını göstermektedir. Bu sebeple, Mürcîî olmakla itham edilen bazı râvilerin rivâyetlerinin güvenilir hadis kaynaklarında yer alması, tek başına ircâ nisbetinin bir râvinin rivâyetlerinin reddi için yeterli görülmediğine işaret etmektedir.

Bu çalışmada ise "bidʿat fikir" olarak, mürtekib-i kebîreyi Allah'a havale etme düşüncesinden ziyade, "iman varsa amel zarar vermez" anlayışı esas alınmıştır.[96]

3.1. Âsım b. Küleyb el-Kûfî (ö. 137/754)

Küleyb b. Şihâb ve Ebû Bürde gibi râvilerden hadis nakletmiştir. Ondan da Şuʿbe, Ali b. Âsım rivâyette bulunmuştur. Döneminde ibadet ve takvâsıyla tanınan bir zâhid olarak bilinmekle birlikte kaynaklarda Mürcîî görüşe sahip olduğu da ifade edilmiştir. İbn Maîn ve İclî,[97] onu "sika" kabul etmişlerdir. İbnü'l-Medînî, "lâ yuhteccu bih", Ebû Hâtim ise "sâlih" değerlendirmesinde bulunmuştur.[98] Rivâyetleri Müslim'in[99] *Sahîh*'inde bulunduğu gibi, *Sünen-i Erbaʿa*'da[100] da yer almaktadır. Nesâî'de[101] ondan 21 rivâyet nakletmiştir.[102] Bu rivâyetlerin tamamı mezhebî bir muhteva taşımayan, umumî ahkâm ve ahlâk konularına dairdir.

---

[94] Abdurrahman b. Abdülaziz el-Akl, *Nesru'l-vurûd şerhu hâiyyeti İbn Ebî Dâvûd,* (Merkezu'n-Nühabi'l-İlmiyye, 1439/2018), 102-103.

[95] İbrahim en-Nehhâs, *el-Câmiʿ li-ʿulûmi'l-İmâm Ahmed - ʿulûmi'l-hadîs,* (Feyyûm: Dâru'l-Felâh li'l-Bahsi'l-ʿİlmî ve Tahkîki't-Türâs, 1430/2009), 15/450.

[96] İbn Hacer el-Askalânî, *Hedyü's-Sârî*, 459; Fatih Muhammet Yüksel, *Teʾvîlâtü'l-Kurʾân Bağlamında Mâtürîdî'de Hadis Yorumu Kelâmî Hadisler Örneği* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 87.

[97] İclî, *Maʿrifetü's-sikât,* 2/9.

[98] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʾdîl,* 6/350.

[99] Müslim, "Libâs", 37 (No. 2078).

[100] İbn Mâce, "Salât", 3 (No. 810); Ebû Dâvûd, "Salât", 116 (No. 728); Tirmizî, "Libâs", 22 (No. 1786).

[101] Nesâî, "İftitâh", 11 (No. 889); "İftitâh", 87 (No.1026); 91 (No. 1031); 110 (No. 1058); (No. 1059); 140 (No. 1102); 183 (No.1154); 188 (No. 1160); "Sehv", 29 (No. 1263); 31 (No. 1265); 35 (No. 1268); "Kıyâmu'l-Leyl", 18 (No. 1645); "Zekat", 13 (No. 2458); "Talâk", 41 (No. 3472); "Udhiye", 12 (No. 4383); (No.4384); "Zînet", 6 (No. 5052); 16 (No. 5066); 53 (No. 5210); (No. 5211); 81 (No. 5287); 122 (No.5376).

[102] Zehebî, *Mîzânü'l-iʾtidâl,* 2/356.

3.2. Osman b. Gayyâs (ö. 160/777)

İkrime'den (ö. 105/723) hadis rivâyet etmiştir. Ahmed b. Hanbel[103] ve Cüzcânî[104] onun "sika" bir râvi olduğunu, ancak Mürciî görüşe sahip olduğunu belirtmiştir. Rivâyetleri Buhârî[105] ve Müslim'in[106] *Sahîh*'lerinde, ayrıca Ebû Dâvûd'un[107] *Sünen*'inde yer almaktadır. Nesâî[108] ise eserine ondan yalnızca bir rivâyet almıştır.[109] Nesâî'nin Osman b. Gayyâs'tan aktardığı rivâyet, itikadî veya mezhebî bir yön taşımamakta, genel nitelikli bir hadistir.

3.3. Alî b. el-Hüseyin b. Vâkid el-Mervezî (ö. 211/826)

Ebû Hamza es-Sükkarî'den hadis rivâyet etmiştir. Ondan İshâk b. Râhûye, Mahmud b. Gaylân, Ebû'd-Derdâʾ b. Münîb rivâyette bulunmuştur. Kaynaklarda genel olarak "sadûk" bir râvi olarak anılmaktadır.[110] Ebû Hâtim, onun "za'îfu'l-hadîs" ifadesini kullanırken[111] Nesâî "lâ be'se bih" olarak değerlendirmiştir. Ukaylî,[112] onu "Mürciî" olarak nitelendirmiştir. Ebû Dâvûd'un[113] *Sünen*'inde rivâyetleri vardır. Nesâî[114] ise ondan altı hadis nakletmiştir. Nesâî'nin bu râviden aldığı rivâyet, mezhebî bir muhteva taşımamaktadır.

3.4. Kâsım b. Fazl el-Heddânî (ö. 167/ 784)

Ebû Nadra dan hadis rivâyet etmiştir. Hakkında genellikle "sadûk" bir râvi olduğu belirtilmiştir. İbn Mehdî,[115] Ahmed b. Hanbel,[116] ve Nesâî onu "sika" olarak değerlendirmişlerdir. Buna karşılık Ebû Dâvûd, onun "Mürciî" olduğunu ifade etmiştir.[117] Müslim'in *Sahîh*'inde[118] ve *Sünen-i Erba'a* da rivâyetleri vardır.[119] Nesâî[120] ise ondan üç rivâyet nakletmiştir. Nesâî'nin bu râviden naklettiği hadisler, amelî ve genel muhtevalı olup mezhebî bir yön taşımamaktadır.

3.5. Hâlid b. Seleme el-Fâfâ el-Kûfî (ö. 132/749)

Tam adı Hâlid b. Seleme b. el-ʿÂs b. Hişâm b. el-Mugîre el-Mahzûmî olup Kûfelidir. Eş-

[103] Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve maʿrifetü'r-ricâl,* 2/185.
[104] Cûzcânî, *Ahvâlü'r-ricâl,* 211.
[105] Buhârî, "Hac", 32 (No. 1497).
[106] Müslim, "Îmân", 1 (No. 3).
[107] Ebû Dâvûd, "Sünnet", 17 (No. 4696).
[108] Nesâî, "İftitâh", 22 (No. 908).
[109] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 3/51.
[110] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 3/123.
[111] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl,* 6/179.
[112] Ukaylî, *ed-Duʿafâʾü'l-kebîr,* 3/226.
[113] Ebû Dâvûd, "Talâk", 37 (No. 2282).
[114] Nesâî, "Salât" 8 (No. 463); "Talâk", 55 (No. 3499); 70 (No. 3543); 76 (No. 3554); "Muhârebe", 9 (No. 4046); 16 (No. 4069).
[115] Ali b. Medînî, *Suʾâlâtü Muhammed b. ʿOsmân b. Ebî Şeybe li-ʿAlî b. el-Medînî,* 61.
[116] Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve maʿrifetü'r-ricâl,* 1/399.
[117] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 3/377.
[118] Müslim, "Fiten", 2 (No. 2884).
[119] İbn Mâce, "Menâsik", 8 (No. 2902); Ebû Dâvûd, "Sünnet", 13 (No. 4667); Tirmizî, "Fiten", 31 (No. 2181).
[120] Nesâî, "Sıyâm", 40 (No. 2209); 41 (No. 2210); "Eşribe", 34 (No. 5638).

Şaʿbî hadis rivâyet etmiş; kendisinden ise Şuʿbe, Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) rivâyette bulunmuştur. Cerîr, onun hakkında "Mürciî idi ve Ali'yi sevmezdi" demiştir.[121] İbn Maîn[122] onun "sika" bir râvî olduğu belirtirken Ebû Hâtim ise onun hakkında "za'îfu'l-hadîs" ve "metrûku'l-hadîs" değerlendirmesinde bulunmuştur.[123] Müslim'in *Sahîh*'inde[124] ve *Sünen-i Erba'a* da rivâyetleri vardır.[125] Nesâî[126] ise ondan tek bir rivâyet nakletmiştir.[127] Nesâî'nin bu râviden naklettiği hadisler, amelî ve genel muhtevalı olup mezhebî bir yön taşımamaktadır.

3.6. Zir b. Abdillâh el-Hemedânî (ö. 100/719)

Tâbiîn neslinden olup "sika" bir râvî olarak tanınmıştır. İbn Saʿd[128] ve Ahmed b. Hanbel onun hakkında "lâ be'se bih" "ancak ircâ konusunu ilk dile getiren kişidir" değerlendirmesinde bulunmuşlardır.[129] Ezdî ve Ebû Dâvûd, Zirr'in Mürciî olduğunu kaydetmişlerdir. Buhârî[130] ve Ebû Hâtim onu "sadûk",[131] İbn Maîn ile Nesâî ise "sika" bir râvi olarak değerlendirmişlerdir.[132] Zirr'in rivâyetleri İbn Mâce'nin[133] *Sünen*'inde yer almaktadır. Nesâî de[134] ondan iki rivâyet nakletmiştir. Nesâî'nin bu râviden aldığı rivâyetler mezhebî bir muhteva taşımamaktadır.

3.7. Saîd b. Sâlim el-Kaddâh (ö. 200/816)

İbn Cüreyc (ö. 150/767) ondan hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de eş-Şâfiî (ö. 204/820) ve Ali b. Harb hadis nakletmiştir. İbn Maîn onu "lâ beʾse bih" olarak tanımlamıştır.[135] Buhârî ise onun "ircaʾ görüşünü benimsediğini" zikretmiştir.[136] Ebû Dâvûd'un[137] *Sünen*'inde rivâyetleri bulunmaktadır; Nesâî[138] ise ondan yalnızca bir rivâyet aktarmıştır.[139] Nesâî'nin bu râviden naklettiği hadisler, amelî ve genel muhtevalı olup mezhebî bir yön taşımamaktadır.

---

[121] Ukaylî, *ed-Duʿafâʾü'l-kebîr,* 2/5.
[122] İbn Adî, *el-Kâmil fi duʿafâ'i'r-ricâl,* 3/442.
[123] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl,* 3/342.
[124] Müslim, "Hayz", 30 (No. 117).
[125] İbn Mâce, "Tahâret", 11 (No. 302); Tirmizî, "Menâkıb", 46 (No. 3883); Ebû Dâvûd, "Tahâret", 9 (No. 81).
[126] Nesâî, "Sehv", 12 (No. 1292).
[127] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 1/631.
[128] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* 8/410.
[129] Hâlid er-Rabbât, *el-Câmiʿ li-ʿUlûmi'l-İmâm Aḥmed,* 16/603.
[130] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Kitâbü'd-Duʿafâʾ,* thk. Ebû Abdullâh Ahmed b. İbrâhîm Ebî Ayneynî (Mektebetu İbn Abbas, 1426/2005), 60.
[131] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl,* 3/454.
[132] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 2/32.
[133] İbn Mâce, "Duâ", 1 (No. 3828).
[134] Nesâî, "Eşribe", 57 (No. 5754); "Kıyâmu'l-Leyl", 48 (No. 1732).
[135] İbn Maîn, *et-Târîh,* 3/82.
[136] Buhârî, *Kitâbü'd-Duʿafâʾ,* 50.
[137] Ebû Dâvûd, "Cenâîz", 63 (No. 3206).
[138] Nesâî, "Ehbâs", 2 (No. 3605).
[139] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 2/139.

3.8. Abdülaziz b. Ebî Ravvâd el-Mekkî (ö. 159/776)

Bazı kaynaklarda ismi Eymen b. Bedir el-Mekkî olarak da geçer. Ebû Sufre el-Ezdî'nin mevlâsıdır. İkrime ve Nâfi den hadis rivâyet etmiş, kendisinden oğlu Abdulmecid, Yahyâ b. Saîd, Abdurrezzâk es-Sanʿânî hadis nakletmiştir. İbnü'l-Mübârek (ö. 181/797), onun "insanların en ibadet ehli olanlarından biri" olduğunu belirtmiştir. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), "sâlih bir kimseydi, ancak Mürciî idi; rivâyetlerinde "sebt" derecesinde güçlü değildi"[140] demektedir. İbn Maîn (ö. 233/848), "sika" fakat "Mürciî idi"[141] ifadesini kullanır. Abdülaziz'in rivâyetleri *Sünen-i Erba'a* da yer almaktadır.[142] Nesâî,[143] ise ondan üç rivâyet nakletmiştir. Nesâî'nin bu râviden aktardığı rivâyetler, Mürciî görüşü destekleyici bir içerik taşımamaktadır.

3.9. Şebâbe b. Sevâr el-Medâinî (ö. 206/822)

Şebâbe b. Sevâr, "sadûk" bir râvî olarak değerlendirilmiş; ayrıca bidʿatla itham edilmiştir. Yahyâ b. Maʿîn,[144] onu "sika" olarak zikretmektedir. Ahmed b. Hanbel[145] (ö. 241/855), ve Ebû Zürʿa[146] onu İrcâʾ görüşünü yaymaya çalışan bir davetçi olarak tanımlamaktadır. *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında rivâyetleri vardır.[147] Nesâî'nin[148] *Sünen*'inde ise iki rivâyeti yer almaktadır. Nesâî'nin bu râviden naklettiği hadisler, amelî ve genel muhtevalı olup mezhebî bir yön taşımamaktadır.

4. Kaderî Râviler

Kaderiyye, insan fiillerinin meydana gelişinde ilahi takdirin belirleyici olmadığını ve kulun fiillerini kendi irade ve kudretiyle gerçekleştirdiğini savunan anlayışı ifade eder. [149]

Başlangıçta "kader taraftarı" anlamında kullanılan bu kavram, zamanla insan fiilleri üzerindeki ilahî takdiri reddedenler için kullanılmaya başlanmıştır. Hayır ve güzelliklerin Allah'tan, kötülük ve günahların ise insandan kaynaklandığını ileri süren kimseler de bu kapsamda Kaderiyye olarak adlandırılmıştır.[150] Kaderiyye, Ehl-i Sünnet çizgisi dışında kalan

---

[140] Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve maʿrifetü'r-ricâl,* 2/484.

[141] İbn Maîn, *Suʾâlâtü İbni'l-Cüneyd,* thk. Muhammed Nûr Seyf (Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1408/1988), 425.

[142] İbn Mâce, "Ezân", 3 (No. 712); Tirmizî, "Salât", 2 (No. 203); Ebû Dâvûd, "Salât", 16 (No. 461).

[143] Nesâî, "Zekat", 41 (No. 2516); "Sehv", 93 (No. 1351); "Zînet", 105 (No. 5334).

[144] İbn Maîn, *Suʾâlâtü İbni'l-Cüneyd,* 474; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 2/260.

[145] Hâlid er-Rabbât, *el-Câmiʿ li-ʿUlûmi'l-İmâm Aḥmed,* 17/283.

[146] Ebü'l-Hasan Ahmed b. Ali b. el-Hasen el-Berzaî, *Süâlâtü'l-Berzeî li Ebî Zurʿa er-Râzî (Kitâbü'd-Duafâʾ ve'l-Kezzâbîn ve'l-Metrûkîn) ve maʿahu Kitâbü Esâmî'd-Duafâʾ li Ebî Zurʿa er-Râzî*, thk. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezhârî (Kahire: el-Fârûk el-Hadîse li't-Tıbâʿa ve'n-Neşr, 1430/2009), 142.

[147] Buhârî, "Cihat", 13 (No. 2653); Müslim, "Îmân", 65 (No. 146); İbn Mâce, "Salât", 86 (No. 1110); Ebû Dâvûd, "Sünnet", 31 (No. 4770); Tirmizî, "Salât", 2 (No. 362).

[148] Nesâî, "Muhârebe", 2 (No. 4005); "Eşribe", 31 (No. 5628).

[149] Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Teʾvîlâtü'l-Kurʾân,* thk. Mecdî Bâslûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 1/422.

[150] İbn Hacer, *Hedyü's-Sârî,* 459; Mustafa Öztürk, "Kaderî Olmakla İtham Edilen Hadis Râvileri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/23 (Ocak 2013), 79-80; Gürses, "Tirmizî'nin Bid'atçı Râvilerden Rivâyetleri", 34.

mezhepler arasında yer alır. Bu bölümde, Nesâî'nin *el-Müctebâ*'sında Kaderîlikle itham edilen râviler ele alınacaktır.

4.1. Hafs b. Gaylân (ö. ?)

Şam bölgesinde zühd ve takvasıyla tanınan bir râvidir. Tâvûs (ö. 106/725) ve Mekhûl (ö. 112/730) gibi isimlerden rivâyette bulunmuştur. Ondan Velîd b. Muslim (ö. 195/810) ve Amr b. Ebî Seleme başta olmak üzere birçok muhaddis hadis nakletmiştir. İbn Maîn ve Dehîm onu "sika" olarak nitelerken Ebû Hâtim "lâ yuhteccu bih"[151] şeklinde tanımlamaktadır. Ebû Dâvûd ise onun Kaderî olduğunu ve "leyse bi'l-kavî" olarak değerlendirmiştir.[152] İbn Mâce'nin[153] *Sünen*'inde rivâyetleri vardır. Nesâî[154] ise ondan iki rivâyet nakletmiştir. Nesâî'nin bu râviden aktardığı rivâyetlerin Kaderî görüşü destekleyici bir nitelik taşımadığı tespit edilmiştir.

4.2. Zekeriyyâ b. İshâk el-Mekkî (ö. 160/777)

Zekeriyyâ b. İshâk, Mekke muhaddisleri arasında "sika" râviler arasında yer almaktadır. Cerh-taʿdîl otoriteleri tarafından genellikle "sika" ve "hüccet" olarak değerlendirilmiştir.[155] Nitekim İbn Maîn, onun Kaderî olduğunu ancak buna rağmen "sika" bir râvi olduğunu ifade etmiştir. Ahmed b. Hanbel'de onun "sika" olduğunu zikretmektedir.[156] Müslim'in[157] *Sahîh*'inde İbn Mâce[158] ve Tirmizî'nin[159] *Sünen*'inde de rivâyetleri vardır. Nesâî[160] ise ondan altı rivâyet nakletmiştir. Nesâî'nin bu râviden naklettiği hadisler amelî ve genel muhtevalı olup mezhebî bir yön taşımamaktadır.

4.3. Seyf b. Süleymân (ö. 150/767)

Seyf, Mekke muhaddisleri arasında güvenilirliği ile tanınan bir râvidir.[161] İbn Maîn,[162] onun Kaderî olduğunu ifade etmiş olmakla birlikte güvenilirliğini düşürücü bir hüküm vermemiştir. Ahmed b. Hanbel[163] onun "sika" olduğunu açıkça belirtmiş, Nesâî ise "sika" ve "sebt" nitelendirmesinde bulunmuştur.[164] Müslim'in[165] *Sahîh*'inde İbn Mâce[166] ve Ebû

[151] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-taʿdîl,* 3/186.
[152] Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl,* 1/568.
[153] İbn Mâce, "Cenâiz", 11 (No. 1470).
[154] Nesâî, "Tahâret", 134 (No. 204); "Kıyâmu'l-Leyl", 40 (No. 1712).
[155] Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl,* 2/71.
[156] Hâlid er-Rabbât, *el-Câmiʿ li-ʿUlûmi'l-İmâm Aḥmed,* 17/281.
[157] Müslim, "Buyu'", 13 (No. 549).
[158] İbn Mâce, "Salât", 103 (No. 1151).
[159] Tirmizî, "Salât", 197 (No. 423).
[160] Nesâî, "Zekat", 1 (No. 2435); 15 (No. 2462); 46 (No. 2522); "Sıyâm", 15 (No. 2463); "Vasiyet", 8 (No. 3655); "Edebu'l-Kazâ", 11 (No. 5396).
[161] İbn Saʿd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* 8/55.
[162] İbn Maîn, *et-Târîh,* 3/100.
[163] Hâlid er-Rabbât, *el-Câmiʿ li-ʿUlûmi'l-İmâm Aḥmed,*17/681.
[164] Zehebî, *Mîzânü'l-iʿtidâl,* 2/255.
[165] Müslim, "Salât", 16 (No. 59).
[166] İbn Mâce, "Ahkâm", 31 (No. 2370).

Dâvûd'un[167] *Sünen*lerinde rivâyetleri vardır. Nesâî'nin *Sünen*'inde ise bir rivâyeti yer almaktadır. Bu râviden aktarılan rivâyetlerin hiçbirinde mezhep propagandası veya itikadî vurgu bulunmamaktadır.[168]

4.4. Abdullah b. Ebî Lebîd el-Medenî (ö. 130/748)

Abdullah b. Ebî Lebîd, Medine'nin ibadet ehli râvileri arasında yer almaktadır. Hadis âlimlerinin çoğunluğu tarafından "sika" kabul edilmiştir. Bununla birlikte bazı kaynaklarda onun Kaderî olduğunu ifade edilmiştir. İbn Maîn onun güvenilirliğini açıkça belirtirken Akilî zaman zaman rivâyetlerinde farklılık bulunduğuna işaret eder. Ayrıca Derâverdî'nin (ö. 187/803) nakline göre, Kader anlayışı sebebiyle Safvân b. Süleym'in onun cenaze namazını kılmadığı rivâyet edilmiştir.[169] Nesâî'nin[170] *Sünen*'inde üç rivâyeti yer almaktadır. Nesâî'nin bu râviden aktardığı rivâyetler mezhebî bir içerik taşımamaktadır.

4.5. Abdülvâris b. Saîd el-Basrî (ö. 180/796)

Abdülvâris b. Saîd, Basralı olup Benî Anber'in mevlâsıdır ve hadis hâfızları arasında yer almaktadır. Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749), Yezîd er-Reşk gibi isimlerden hadis rivâyet etmiş Humeyd b. Mes'ade ve Ebû Maʿmer el-Makʿâd gibi pek çok muhaddis de ondan hadis nakletmiştir.[171] İbn Sa'd onu "sika" ve "hüccet"[172] olarak tanımlamıştır. İclî[173] ise onun "sika" ve kaderi inancına sahip olduğunu fakat dâîlik yapmadığını belirtmiştir. Rivâyetleri Müslim'in,[174] *Sahîh*'inde ve *Sünen-i Erba*'a da bulunmaktadır.[175] Nesâî'nin[176] *Sünen*'inde ise yalnızca bir rivâyeti bulunmaktadır. Nesâî'nin bu râviden aldığı rivâyetlerin Kaderî görüşü destekleyici bir nitelik taşımadığı tespit edilmiştir.

4.6. Atâ b. Ebî Meymûne el-Basrî (ö. 131/749)

Câbir b. Semüra ve Enes b. Mâlik'ten de hadis nakletmiştir. Ondan da Şuʿbe, Hammâd b. Seleme (ö. 167/784) ve başka râviler rivâyette bulunmuşlardır.[177] İbn Saʿd,[178] onun kaderî olduğunu belirtmiştir. İbn Maîn ise kendisini "sika" kabul etmiş ancak hem Atâ'nın hem de oğlunun Kaderiyye'ye mensup olduğunu belirtmiştir. Atâ'nın rivâyetleri Buhârî[179] ve

[167] Ebû Dâvûd, "Akdiye", 21 (No. 3608).
[168] Nesâî, "Menâsik", 167 (No. 2908).
[169] Buhârî, *Kitâbü'd-Duʿafâʾ*, 79; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 2/475.
[170] Nesâî, "Mevâkît", 22 (No. 541); 23 (No. 542); "Sıyâm", 35 (No. 2179).
[171] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 2/677.
[172] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* 9/290.
[173] İclî, *Maʿrifetü's-sikât,* 2/107.
[174] Müslim, "Eşribe", 16 (No. 123).
[175] İbn Mâce, "Salât", 7 (No. 693); Ebû Dâvûd, "Salât", 116 (No. 723); Tirmizî, "Salât", 2 (No. 320).
[176] Nesâî, "Cenâiz", 104 (No. 2043).
[177] Zehebî, *Mîzânü'l*-i'tidâl,3/76.
[178] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* 9/244.
[179] Buhârî, "Vudu'", 16 (No. 150).

Müslim'in[180] *Sahîh*'inde İbn Mâce[181] ve Ebû Dâvûd'un[182] *Sünen*lerinde de ondan rivâyetler bulunmaktadır. Nesâî[183] *Sünen*'inde ise üç rivâyeti yer almaktadır. Nesâî'nin bu râviden aktardığı rivâyetler mezhebî bir içerik taşımamaktadır.

4.7. Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî eş-Şâmî (ö. 160/777)

Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî, Şam bölgesinin râvilerindendir.[184] İbn Maîn onun "sika"[185] ve kaderî[186] İbn Medînî[187] ile Ahmed b. Hanbel[188] onu "sika" olarak değerlendirmişlerdir. Nesâî ise onu "leyse bi'l-kavî" olarak tanımlamıştır.[189] Muhammed b. Râşid'in rivâyetleri *Sünen-i Erba'a* da[190] yer almakta olup Nesâî'nin[191] *Sünen*'inde ise iki rivâyeti bulunmaktadır. Nesâî'nin bu râviden naklettiği hadisler, amelî ve genel muhtevalı olup mezhebî bir yön taşımamaktadır.

4.8. Heysem b. Humeyd el-Gassânî (ö. 190/806)

Dımaşk bölgesinin önde gelen muhaddislerindendir. Yahyâ ez-Zemârî ve Dâvûd b. Ebî Hind gibi isimlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise Ebû Tûba el-Halebî, Ali b. Hucr ve İbn Âiz hadis nakletmiştir.[192] Ahmed b. Hanbel onu hayırla andığı nakledilmektedir.[193] Heysemin rivâyetleri *Sünen-i Erba'a* da[194] yer almakta olup Nesâî'nin[195] *Sünen*'inde ise dört rivâyeti bulunmaktadır. Nesâî'nin bu râviden aktardığı hadislerin, Kaderî anlayışı destekleyici bir muhteva taşımadığı tespit edilmiştir.

4.9. Alâ b. el-Hâris ed-Dımeşkî (ö. 136/754)

Mekhûl'ün önde gelen talebelerinden olan Hâris, Abdullah b. Busur el-Mâzenî ve Ebü'l-Eşʿas es-Sanʿânî gibi isimlerden rivâyette bulunmuştur. Evzâʿî, Yahyâ b. Hamza Hâris'ten hadis nakletmiştir.[196] İbn Saʿd, onun az hadis rivâyet ettiğini; ancak Mekhûl'ün talebeleri arasında en bilgili ve önde gelen isimlerden biri olduğunu belirtir. Ayrıca fetvâ verdiği

---

[180] Müslim, "Tahâret", 21 (No. 80).
[181] İbn Mâce, "Diyet", 35 (No. 2692).
[182] Ebû Dâvûd, "Diyet", 3 (No. 4497).
[183] Nesâî, "Tahâret", 41 (No. 45); "Kasâme", 27 (No. 4783); 27 (No. 4784).
[184] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 3/543.
[185] İbn Maîn, *et-Târîh,* 4/465.
[186] İbn Maîn, *Suʾâlâtü İbni'l-Cüneyd,* 306.
[187] Ali b. Medînî, *Suʾâlâtü Muhammed b. ʿOsmân b. Ebî Şeybe li-ʿAlî b. el-Medînî,* 161.
[188] Hâlid er-Rabbât, *el-Câmiʿ li-ʿUlûmi'l-İmâm Ahmed,* 18/577.
[189] Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *el-Duʿafâʾ ve'l-Metrûkûn*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyid (Halep: Dâru'l-Vaî, 1396/1976), 95.
[190] İbn Mâce, "Diyet", 4 (No. 2626); Ebû Dâvûd, "Nikah", 31 (No. 2266); Tirmizî, "Diyet", 1 (No. 1444).
[191] Nesâî, "Kasâme", 39 (No. 6981); 37 (No. 4806).
[192] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 4/321.
[193] Hâlid er-Rabbât, *el-Câmiʿ li-ʿUlûmi'l-İmâm Ahmed,* 19/388.
[194] İbn Mâce, "Taharet", 63 (No. 483); Ebû Dâvûd, "Salât", 49 (No. 558); Tirmizî, "Salât", 2 (No. 428).
[195] Nesâî, "Tahâret", 134 (No. 204); "Salâtu'l-Havf", 17 (No. 1541); "Kıyâmu'l-Leyl", 40 (No. 1712); "Kasâme", 41 (No. 4840).
[196] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 3/98.

dönemin sonlarına doğru aklî melekelerinde bir zayıflama görüldüğünü de kaydeder.[197] İbn Maîn,[198] Hâris'i "sika" kabul etmiş, ancak kader görüşüne sahip olduğunu belirtmiştir. Hâris'in rivâyetleri *Sünen-i Erba'a* da[199] yer almakta olup Nesâî'nin[200] *Sünen*'inde ise bir rivâyeti bulunmaktadır. Nesâî'nin bu râviden naklettiği hadisler, amelî ve genel muhtevalı olup mezhebî bir yön taşımamaktadır.

4.10. Ebû Abdullah Ömer b. Ebî Zâide el-Kûfî (ö. 150/767)

Ömer b. Ebî Zâide "sika" olarak tanınmaktadır. Yahyâ el-Kattân, onun Kaderiyye'ye mensup olduğunu belirtmektedir.[201] İbn Maîn[202] "sika" olarak değerlendirmiştir. Zâide'nin rivâyetleri Buhârî[203] ve Müslim'in[204] *Sahîh*lerinde yer almaktadır. Nesâî'nin[205]*Sünen*'inde ise bir rivâyeti bulunmaktadır. Nesâî'nin bu râviden naklettiği hadisler, amelî ve genel muhtevalı olup mezhebî bir yön taşımamaktadır.

5. Hâricî Râviler

Terim olarak Hâricîler, Hz. Ali b. Ebî Tâlib'in (r.a.) hilâfeti döneminde ortaya çıkan ve tahkîm olayını kabul ettiği gerekçesiyle onu tekfir eden topluluğun adıdır. Onlara göre hakem tayini, Allah'ın hükmü yerine beşer hükmünü esas almak anlamına geldiğinden bu eylem küfür olarak değerlendirilmiştir. Hâricîlik, bu anlayıştan hareketle siyasî bir itiraz hareketi olmanın ötesine geçmiş ve itikadî bir kimlik kazanmıştır. Bu ekol mensupları, büyük günah işleyen kimselerin iman dairesinden çıkacağı ve kâfir sayılacağı görüşünde birleşmiştir. Böylece hem siyasî hem de inanç boyutunda tekfir merkezli bir anlayış geliştirmişlerdir. Bu yönüyle Hâricîlik, İslâm tarihinde hem itaatten çıkışı hem de imanı amelle özdeşleştiren katı yaklaşımı temsil eden bidʿat bir fırka olarak değerlendirilmiştir.

Bununla birlikte hadis ehli, Hâricî râvilere mutlak bir reddiye ile yaklaşmamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri, Hâricîlerin yalanı büyük günah saymaları ve büyük günah işleyen kimseyi iman dairesinin dışına çıkaran katı anlayışları sebebiyle yalan söylemeyi meşru görmemeleridir. Bu sebeple bazı âlimler, ehl-i hevâ içerisinde rivâyeti en güvenilir gruplardan birinin Hâricîler olduğunu belirtmiştir. Nitekim Buhârî'nin İmrân b. Hıttân gibi bazı Hâricî râvilerden hadis nakletmesi de mezhebî aidiyetten ziyade râvinin doğruluğunu esas aldığını göstermektedir. Ebû Dâvûd'a nisbet edilen "Ehl-i hevâ içinde hadisi Hâricîlerden daha sahih olan kimse yoktur" sözü de bu yaklaşımı açıkça yansıtmaktadır.[206]

---

[197] İbn Saʿd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* 9/467.

[198] İbn Maîn, *et-Târîh,* 4/435; 4/453.

[199] İbn Mâce, "Tahâret", 128 (No. 651); Ebû Dâvûd, "Fedâilu'l-Kur'ân", 352 (No. 1462); Tirmizî, "Taharet", 1 (No. 133).

[200] Nesâî, "İstiâze", 1 (No. 5435).

[201] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 3/197.

[202] İbn Maîn, *et-Târîh,* 3/267.

[203] Buhârî, "Salât", 16 (No. 329).

[204] Müslim, "Tahâret", 22 (No. 80).

[205] Nesâî, "Kıyâmu'l-Leyl", 19 (No. 1652).

[206] Eşʿarî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-musallîn,*1/84; İbn Hacer, *Hedyü's-Sârî,* 459; Îsâvî, "Hâricîlikle İtham

Bu bölümde, Ehl-i Sünnet dışı fırkalardan biri olan Hâricîliğe mensup olduğu veya bu düşünceyle ilişkilendirildiği belirtilen râviler tespit edilecektir.

5.1. İsmâîl b. Sümeyʿ el-Kûfî (ö. ?)

Enes b. Mâlik ve Ebû Razîn el-Esedî gibi sahâbîlerden rivâyette bulunmuştur. Onun rivâyetlerini Süfyân es-Sevrî, Şuʿbe ve Ali b. Âsım nakletmiştir. İbn Sa'd,[207] İbn Maîn[208] ve İclî[209] onu "sika" Ahmed b. Hanbel[210] ise "sâlih" olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte bazı muhaddisler, onun itikadî görüşleri konusunda çekincelerini dile getirmiştir. Nitekim Cerîr, onun Hâricî görüşü benimsediğini söyleyerek rivâyetlerini terk ettiğini belirtmiştir.

Bunun yanında Ebû Nuʿaym, İsmâîl'in kırk yıl cami civarında yaşadığı hâlde cemaat ve cuma namazlarına iştirak etmediğini nakletmektedir.[211] Müslim'in[212] *Sahîh*'inde ve Ebû Dâvûd'un[213] *Sünen*'inde onun rivâyetleri vardır. Nesâî'nin[214] *Sünen*'inde ise iki rivâyeti bulunmaktadır. Nesâî, bu râviden Hâricî görüşünü destekleyen herhangi bir rivâyet nakletmemiştir.

5.2. Dâvûd b. el-Hüseyin el-Medînî (ö. 135/752)

Aʿrec ve İkrime gibi isimlerden rivâyette bulunmuş, kendisinden ise İbn İshâk, Mâlik b. Enes ve Muhammed b. Caʿfer b. Ebî Kesîr gibi muhaddisler hadis nakletmiştir.[215] İbn Sa'd,[216] İbn Maîn ve İclî[217] onu "sika" olarak değerlendirmiş, Nesâî ise onun hakkında "sika" ve "leyse bihî be's" ifadelerini kullanmıştır. İbn Hibbân ise onu "sika" kabul etmekle birlikte, Hâricî bir görüşe sahip olduğunu, ancak dâî olmadığını belirtmiştir.[218] *Kütüb-i Sitte*'nin tamamında rivâyetleri vardır.[219] Nesâî'nin[220] *Sünen*'inde ise beş rivâyeti bulunmaktadır. Nesâî'nin bu râviden naklettiği hadisler, amelî ve genel muhtevalı olup mezhebî bir yön taşımamaktadır.

Edilen Râviler ve Sahîh-i Buhârî'deki Rivâyetlerine Eleştirel Bir Yaklaşım", 121-145; Gürses, "Tirmizî'nin Bidʿatçı Râvilerden Rivâyetleri", 38.

[207] İbn Saʿd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* 8/465.

[208] İbn Maîn, *et-Târîh,*1/105.

[209] İclî, *Maʿrifetü's-sikât,* 1/225.

[210] Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve maʿrifetü'r-ricâl,* 2/501.

[211] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 1/233.

[212] Müslim, "Zühd", 53 (No. 47)

[213] Ebû Dâvûd, "Eşribe", 8 (No. 3297).

[214] Nesâî, "Zînet", 43 (No. 5169); 43 (No. 5171).

[215] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 2/6.

[216] İbn Saʿd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* 7/508.

[217] İclî, *Maʿrifetü's-sikât,* 1/340.

[218] Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât*, nşr. Muhammed Abdülmuîd Han (Dekken: Dâru'l-Maârif, 1393/1973), 6/284.

[219] Buhârî, "Buyü'", 82 (No. 2074); Müslim, "Mesâcid", 19 (No. 99); İbn Mâce, "Ezan", 5 (No. 748); Ebû Dâvûd, "Ferâiz", 16 (No. 2923); Tirmizî, "Salât", 2 (No. 346).

[220] Nesâî, "Sehv", 22 (No. 1226); "Havf", 17 (No. 1535). "Kıyâmu'l-Leyl", 35 (No. 1792); "Buyü'",35 (No. 4541); "Kasâme", 7 (No. 4733).

5.3. Saʿsaʿa b. Sûhân (ö. ?)

Hz. Osman'dan rivâyette bulunduğu bilinen ve kaynaklarda "sika" olarak tanımlanan bir ravidir. Cerh literatüründe Cüzcânî, onu zayıf râviler arasında zikretmiş ve Hâricî olduğunu ileri sürmüştür; ancak bu isnad sahîh kabul edilmemiştir.

Buna karşılık İbn Saʿd[221] ve Nesâî gibi otorite muhaddisler, Saʿsaʿa'yı "sika" bir râvi olarak değerlendirmiştir.[222] Rivâyetleri Nesâî'nin[223] *Sünen*'inde yer almakta olup, Nesâî ondan beş rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyetlerin hiçbirinde Hâricîliğe veya mezhebî bir temaya işaret eden rivâyetler bulunmamaktadır.

5.4. İmrân b. Hittân es-Sedûsî (ö. 84/703)

Basralı tâbiîlerden olan İmrân b. Hittân, kaynaklarda Hâricî olarak bilinen bir râvi olarak geçmektedir.[224] Ahmed b. Hanbel[225] Onun Hâricî olduğunu bunula birlikte Muhammed b. Sîrîn'in ondan rivâyette bulunduğunu zikretmektedir. Ukaylî, İmrân'ın "lâ yu'teber bih" rivâyetlerinin bulunduğunu kaydetmiş ve onun Hâricî olduğunu açıkça belirtmiştir. İclî onu "tâbî" ve "sika" şeklinde tanımlamıştır.[226] Rivâyetleri Buhârî'nin[227] *Sahîh*'inde yer almaktadır. Nesâî'nin[228] *Sünen*'inde ise tek bir rivâyeti bulunmaktadır. Nesâî'nin bu râviden naklettiği hadisler, amelî ve genel muhtevalı olup mezhebî bir yön taşımamaktadır.

5.5. Velîd b. Kesîr el-Mahzûmî (ö. 151/768)

Hadis kaynaklarında "sika, sadûk" bir râvi olarak tanınmaktadır. Saîd b. Ebî Hind ve dönemin önde gelen isimlerinden rivâyette bulunmuş, Ebû Dâvûd onu "sika, ancak "İbâdî" şeklinde değerlendirmiştir.[229] İbn Saʿd,[230] onun hakkında daha ihtiyatlı bir tavır sergileyerek "leyse bi'l-kavîyy" demiş; buna karşılık İbn Maîn[231] ise Velîd b. Kesîr'i "sika" olarak nitelendirmiştir. *Kütüb-i Sitte* de rivâyetleri vardır.[232] Nesâî,[233] bu râvîden sekiz rivâyet nakletmiş olup, bu râviden aktardığı rivâyetler mezhebî bir içerik taşımamaktadır.

---

[221] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* 8/340-341.
[222] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 2/315.
[223] Nesâî, "Fıtr", 43 (No. 5168); (No. 5169); (No. 5170); (No. 5171); "Eşribe", 26 (No. 5611).
[224] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 3/235.
[225] Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve maʿrifetü'r-ricâl,* 1/546.
[226] İclî, *Maʿrifetü's-sikât,* 2/188.
[227] Buhârî, "Libâs", 24 (No. 5497).
[228] Nesâî, "Fıtr", 91 (No. 5306).
[229] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl,* 4/345.
[230] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ,* 7/551.
[231] İbn Maîn, *et-Târîh,* 1/102.
[232] Buhârî, "Mesâcid", 50 (No. 461); Müslim, "Hayz", 16 (No. 72); İbn Mâce, "Ahkâm", 8 (No. 2324); Ebû Dâvûd, "Tahâret", 32 (No. 63); Tirmizî, "Tahâret", 1 (No. 66).
[233] Nesâî, "Tahâret", 44 (No. 52); "Miyâh", 1 (No. 326); 2 (No. 328); "İmâme", 64 (No. 872); "Zekat", 18 (No. 2475); "Bey'", 5 (No. 4153); "Buyû'", 35 (No. 4543); "Eşribe", 25 (No. 5609).

Bulgular

Rivâyetlerin mezhebî aidiyetlere göre dağılımı incelendiğinde Şiîlikle ithâm edilen râvilerin 58 rivâyetle ilk sırada yer aldığı onları 40 rivâyetle Mürciîlerin, 24 rivâyetle Kaderîlerin ve 21 rivâyetle Hâricîler'in takip ettiği görülmektedir. Ancak bu sayısal farklılığa rağmen söz konusu rivâyetlerin içerikleri değerlendirildiğinde İncelenen rivâyetlerin metinlerinde râvilerin nispet edildiği mezhebî görüşleri doğrudan destekleyen veya bu görüşlere propaganda niteliği kazandıran açık bir muhtevaya rastlanmamıştır. Rivâyetlerin tamamının muamelât, ahkâm ve genel içerikli konulara dair olduğu, mezhebî tartışmaları destekleyen veya yönlendiren metinler içermediği anlaşılmaktadır.

Yapılan araştırma sonucunda Nesâî'nin doğrudan hocaları arasında bidʿatle itham edilen bir râviye rastlanmamıştır. Buna karşılık bidʿat töhmeti bulunan râvilerin isimlerinin *el-Müctebâ*'daki isnad zincirlerinde yer aldığı tespit edilmiştir. Yapılan tespite göre eserde, 12 Şiî, 9 Mürciî, 10 Kaderî ve 5 Hâricî olmak üzere toplam 36 râvinin bidʿatle itham edildiği belirlenmiştir. Bu râvilerden aktarılan rivâyetlerin toplam sayısı 143 olup bu rakam *el-Müctebâ*'daki 5758 rivâyetin yaklaşık %2,48'ine tekabül etmektedir. Söz konusu oran Nesâî'nin haklarında bidʿat ithamı bulunan râvilerle irtibatlı rivâyetlere yaklaşımında sınırlı ve ölçülü bir tutum benimsediğini göstermektedir.

Cerh ve taʿdîl literatürü çerçevesinde yapılan incelemede bidʿat töhmeti bulunan bu râvilerin büyük çoğunluğunun "sika", "sadûk" ve "hâfız" gibi olumlu vasıflarla nitelendirildiği görülmüştür. Nesâî'nin de bu râvilerden 14'ü hakkında bizzat "sika" veya "lâ beʾse bihî" gibi taʿdîl ifadeleri kullandığı tespit edilmiştir. Bu durum onun bidʿat ithâm bulunan bazı râvileri mutlak biçimde dışlamadığını ve bu râvilerin yer aldığı rivâyetleri güvenilirlik ölçütlerini gözeterek eserine aldığını göstermektedir. Olumsuz değerlendirme içeren tek örnek Kaderîlikle ithâm ettiği Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî'dir. Onu "leyse bi'l-kavî" olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Abdullah b. Ebî Lebîd ve Saʿsaʿa b. Sûhân gibi bazı râvilerin rivâyetlerinin yalnızca Nesâî tarafından nakledildiği, buna karşılık bu râvilerin klasik ricâl kaynaklarında güvenilir kabul edildiği saptanmıştır. Bunun dışında kalan bidʿat ithâmı taşıyan râvilerin büyük çoğunluğunun rivâyetlerine ise hadis musanniflerinin eserlerinde de yer verildiği tespit edilmiştir. Bu bulgu, söz konusu râvilerin mezhebî mensubiyetlerine rağmen erken dönem muhaddisleri nezdinde genel kabul gören bir güvenilirlik seviyesine sahip olduklarını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Nesâî'nin *el-Müctebâ*'da haklarında bidʿat ithâmı bulunan râvilerin yer aldığı rivâyetleri eserine alırken benimsediği yöntemi ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu çerçevede ulaşılan bulgular bütüncül bir bakışla değerlendirilmiştir. Yapılan analizler, Nesâî'nin mezhebî aidiyeti tek başına cerh sebebi olarak kabul etmediğini, doğrudan hocaları arasında bidʿat isnadı taşıyan bir râvi tespit edilememekle birlikte, isnad zincirlerinde yer alan ve haklarında bidʿat isnadı bulunan bazı râvilerin yer aldığı

rivâyetleri, râvilerin zabt ve güvenilirlik durumlarını esas alarak sınırlı ve kontrollü biçimde eserine dâhil ettiğini göstermektedir.

Bu araştırmada, *el-Müctebâ*'nın isnad yapısında yer alan ve haklarında bidʿat ithâmı bulunan râviler sistematik ve bütüncül bir çerçevede incelenmiş, böylece Nesâî'nin mezhebî ithamlar karşısındaki rivâyet anlayışı somut veriler üzerinden ortaya konulmuştur. Bu yönüyle çalışma, bir taraftan erken dönem hadis tenkidi geleneğinde bidʿat mensuplarına yönelik yaklaşımın daha sağlıklı biçimde anlaşılmasına katkı sağlamakta diğer taraftan da hadis musanniflerinin rivâyet metodolojisine dair literatüre özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir. *El-Müctebâ*'daki veriler Nesâî'nin râvi tercihlerinin yalnızca mezhebî aidiyet veya itham üzerinden açıklanamayacağını râvinin güvenilirlik durumu, rivâyetin muhtevası ve isnad içindeki konumu gibi unsurların birlikte dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Kaynakça | References

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el- Mervezî. *el-İlel ve maʿrifetü'r-ricâl*. thk. Vasiyullah b. Muhammed Abbas. 3 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422/2001.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el- Mervezî. *Suʾâlâtü Ebî Dâvûd li'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî Cerhi'r-ruvât ve Taʿdîlihim*. thk. Ziyâd Muhammed Mansûr. Medîne: Mektebetu'l-ʿUlûm ve'l-Hikem, 817/1414.

Ali b. Medînî, Ebü'l-Hasen Alî b. Abdullâh b. Caʻfer b. Necîh es-Saʻd. *Suʾâlâtü Muhammed b. ʿOsmân b. Ebî Şeybe li-ʿAlî b. el-Medînî*. thk. Muvaffak b. Abdullâh b. Abdülkâdir. Riyad: Mektebetu'l-Maârif, 1404/ 1983.

Berzaî, Ebü'l-Hasan Ahmed b. Ali b. el-Hasen. *Süâlâtü'l-Berzeî li Ebî Zurʻa er-Râzî (Kitâbü'd-Duafâʾ ve'l-Kezzâbîn ve'l-Metrûkîn) ve maʿahu Kitâbü Esâmî'd-Duafâʾ li Ebî Zurʻa er-Râzî*. thk. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezhârî. Kahire: el-Fârûk el-Hadîse li't-Tıbâʿa ve'n-Neşr, 1430/2009.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiʿu'l-müsnedü's-sahîhu'l- muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü ʿaleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Mustafa Dîb el-Begâ. 6 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail. *Kitâbü'd-duʿafâʾ*. thk. Ebû Abdullâh Ahmed b. İbrâhîm Ebî Ayneynî. Mektebetu İbn Abbas, 1426/2005.

Cüzcânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Yaʻkûb b. İshâk es-Saʻdî. *Ahvâlü'r-ricâl*. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Büstî. Pakistan: Hadis Akademi.

Doğanay, Süleyman. "Bid'atçılıkla Tenkid Edilen Buhârî Râvileri". *Bilimname* 28/1 (2015), 27–54.

Dönmez, Mustafa. *İmam Nesâî ve Cerh-Taʻdîl Metodu*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eşʻas b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Suʾālāt Ebî ʿUbeyd el-Âcurî Ebâ Dâvûd es-Sicistânî fi'l-Cerh ve't-Taʿdîl*. thk. Muhammed Alî Kâsım el-Umrî. Medînetu'l-Münevvere: Imâdetu'l-Bahşi'l-ʿİlmî bi'l-Câmiʿati'l-İslâmiyye, 1403/1983.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eşʻas b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünenü Ebû Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnavût vd. 7 Cilt. Risâletu'l-ʿÂlemiyye, 1430/2009.

Ebû Zehv, Muhammed. *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*. Kahire: Musâmehatü Mısriyye, 1378/1958.

el-Akl, Abdurrahman b. Abdülaziz. *Nesru'l-vurûd şerhu hâiyyeti İbn Ebî Dâvûd*. Merkezu'n-Nühabi'l-İlmiyye, 4. Basım, 1439/2018.

en-Nehhâs, İbrahim. *el-Câmiʿ li-ʿulûmi'l-İmâm Ahmed - ʿulûmi'l-hadîs*. 22 Cilt. Feyyûm: Dâru'l-Felâh li'l-Bahsi'l-ʿİlmî ve Tahkîki't-Türâs, 1430/2009.

Eş'arî, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-Basrî. *el-Makâlâtü'l- İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-musallîn*. thk. Nâim Zurzur. 2 Cilt. Mektebetu'l-Asriyye, 1426/2005.

Fığlalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslam Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları, 2008.

Gürses, Serdar Murat. "Tirmizî'nin Bidʻatçı Râvilerden Rivâyetleri". *Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi* 4/43 (Temmuz 2021), 141-160.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fî ʿİlmi'r-Rivâye*. Dekken: Dâiratu'l-Maʻârifi'l-Osmâniyye, 1357/1937.

Îsâvî, İdris Asker Hasen. "Hâricîlikle İtham Edilen Râviler ve Sahîh-i Buhârî'deki Rivâyetlerine Eleştirel Bir Yaklaşım". çev. Metin Tekin. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 16/1 (2018), 121-145.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdullâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî duʻafâ'i'r-ricâl*. nşr. Adil Ahmed

abdülmevcûd vd. 9 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl.* 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1271/1854.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Hedyü's-Sârî Mukaddimetü Fethi'l-Bârî.* nşr. Muhibbüddîn el-Hatîb. Kahire: Mektebetu's-Selefiyye, 1380/1960.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sikât.* thk. Muhammed Abdülmuîd Han. 9 Cilt. Dekken: Dâru'l-Maârif, 1393/1973.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Mecrûhîn mine'l muhaddissîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn.* thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed. 3 Cilt. Haleb: Dâru'l-Vaî, 1396/1976.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen.* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 2 Cilt. Dâru'l-İhyâ, 1431/2010.

İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ.* thk. Muhammed Ali Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1421/2001.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. Maʿrifetü envâʿi ʿilmi'l-hadîṣ. thk. Nûreddin ʿItr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.

İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdullâh b. Sâlih. *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-'ilm ve'l-Hadîs ve mine'd-du'afâʾ ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim.* thk. Abdülalîm Abdülazîz el-Bustavî. 2 Cilt. Medîne: Mektebetu'd-Dâr, 1405/1985.

Kahraman, Hüseyin. *Hadis İlminde İrcâ ve Mürciî Râviler.* Bursa: Emin Yayınları, 1432/2011.

Makdisî, İbü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî eş-Şeybânî. *Şürûṭü'l-eʾimmeti's-sitte.* Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Teʾvîlâtü'l-Kurʾân.* thk. Mecdî Bâslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. Haccâc. *el-Câmiʿu's-sahîh.* nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 4 Cilt. Kahire: Îsâ el-Elbânî, 1374/1955.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen.* thk. Muhammed Enes Mustafa Han vd. 8 Cilt. Amman: Risâletu'l-Âlemiyye, 1439/2018.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *el-Ḍuʿafâʾ ve'l-Metrûkûn.* thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyid. Halep: Dâru'l-Vaî, 1396/1976.

Nevbahtî, Ebû Muhammed el-Hasen b. Mûsâ b. el-Hasen b. Muhammed el-Bağdâdî. *Fıraku'ş-Şîa.* Beyrut: 1433/2012.

Öz, Betül. *Nesâî'nin Cerh-Ta'dîl Anlayışının Eserlerine Yansıması.* Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025.

Öztürk, Mustafa."Kaderî Olmakla İtham Edilen Hadis Râvileri". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/23 (Ocak 2013), 72-122.

Rabbât, Hâlid vd. *el-Câmiʿ li-ʿulûmi'l-Imâm Ahmed - er-Ricâl.* 22 Cilt. Mısır: Dâru'l-Felâh li'l-Bahsi'l-İlmî ve Tahkīki't-Turâs, 1430/2009.

Taş, Mustafa. "Müslim'in Ehl-i Bid'at Râvilerden Rivâyet İle İlgili Durumu". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 18/2 (01 Aralık 2018), 605-629. https://doi.org/10.33420/marife.468680.

Tatar, Veli. *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin es-Sünen'i Örneği).* Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Doktora Tezi, 2022.

Tatar, Veli - Agitoğlu, Nurullah. "Nesâî'nin Mezheplere Bağlı Kaldığı İddiaları Üzerine Bazı

Değerlendirmeler". *Harran İlahiyat Dergisi* 50 (Aralık 2023), 141–160. https://doi.org/10.30623/hij.1288857

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünen.* thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî. 1395/1975.

Topgül, Muhammed Enes. "Bir Cerh Sebebi Olarak Teşeyyu' (Şiîlik Eğilimi) Kavramına Tarihsel Bir Bakış". *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Mart 2014), 47-76.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ. *ed-Duʿafâ'ü'l-kebîr.* thk. Abdülmutî Emin Kaleci. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mektebetu'l-İlmiyye, 1404/1984.

Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyyâ b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî. *et-Târîh.* thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. 4 Cilt. Mekke: Merkezu'l-Bahsi'l-İlmî ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, 1399/1979.

Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyyâ b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî. *Su'âlâtü İbni'l-Cüneyd.* thk. Muhammed Nûr Seyf. Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1408/1988.

Yüksel, Fatih Muhammet. *Teʾvîlâtü'l-Kurʾân Bağlamında Mâtürîdî'de Hadis Yorumu Kelâmî Hadisler Örneği.* Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Mîzânü'l-iʿtidâl.* thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Maʿrife, 1382/1963.